

**TÜRK ROMANINDA NÜFUS MÜBADELESİ SORUNU
VE
BİR MÜBADELE ROMANI OLARAK MOR KAFTANLI SELANİK**

Yunus AYATA*

Özet: Nüfus mübadelesi toplumun büyük bir kesimini birçok yönden etkilemesinin yanı sıra sanata ve edebiyata da tesir etmiş olmakla birlikte Türk romancıları tarafından son yıllara kadar yeterince ele alınmamıştır. Bu mesele ancak 1990'lı yıllardan itibaren büyük bir artış göstererek Türk romanı içerisinde kendisine yer bulmuştur. Bu bağlamda geniş kitleleri etkileyen nüfus mübadelesinin Türk romanında nasıl ele alındığı konusu da büyük bir önem arz etmektedir. Daha önce romanlarında yakın dönemde cereyan etmiş olan Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları ve Atatürk'e yapılan İzmir suikastı gibi çeşitli toplumsal meselelere temas eden Yılmaz Karakoyunlu'nun *Mor Kaftanlı Selanik* romanının incelenmesi bu açıdan önemlidir. Nüfus mübadelesini konu alan bir romanın incelenmesiyle bu toplumsal olayın Türk romanına gerek olumlu gerekse olumsuz durumlarının nasıl yansıdığını görmek mümkün olacaktır. Bu sebeple makalede, göç ve nüfus mübadelesi meselesine ve bu durumun romana yansımalarına konunun daha iyi anlaşılabilmesi için değinilmiştir. Bu makalenin kaleme alınmasında XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk romanında mübadele konusuna giderek artan ilgi ve göç olgusunun Türk toplumunu hâlâ ciddi bir biçimde etkilemesi rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Mübadele, Mübadil, Andalayı, Türkler, Yunanlar, Rumlar, Küçük Asya Felaketi, Lozan.

**The Population Exchange issue in the Turkish novel and
Mor Kaftanlı Selanik as a Population Exchange Novel**

Abstract: Despite the fact that the Population Exchange affected the most of the society in many ways and influenced the art and literature, it has not been tackled much by Turkish novelists until recently. Only after 1990s, this theme has found a place itself in Turkish novels with a great increase. In this regard, contextualization of the exchange which influenced great masses in Turkish novels is of great importance. Therefore, the analysis of the novel *Mor Kaftanlı Selanik* by Yılmaz Karakoyunlu, who used recent *Varlık Magazine*, 6-7 September

---

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sivas.

Events and the assassination planned for Atatürk in İzmir as themes, is very important. The analysis of a novel about population exchange will help to see whether this social event has affected the Turkish novel positive or negative. For this reason, in this article, the issues of immigration ve population exchange and how they are reflected in the novel are dealt with for a better understanding of the theme. The rising interest of the exchange in the first quarter of XXI in Turkish novels and immigration which still has a serious impact on Turkish society have played a role for writing this article.

Key Words: Immigration, Population Exchange, Refugee, Andalayi, the Turks, the Greek, the The Asia Minor Disaster, Lausanne.

Giriş

Göç, günlük hayattan edebiyata, insan yaşamının çok geniş bir sahasını etkileyen insanlık tarihi kadar eski bir hadisedir. Tarihin eski devirlerinde kıtlık, savaşlar ve doğal afetler sebebiyle göçler yapılmıştır. İlerleyen tarihlerde ise zamanın yeni koşullar ortaya çıkarmasıyla birlikte farklı şekillerde de göç hadisesi vuku bulmaya devam etmiştir. İç göç, dış göç, işçi göçü, mübadele, mültecilik gibi kavramlar da bu vesileyle ortaya çıkmıştır.

Türk romanına konu olan nüfus mübadelesi, 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşmasına ek olarak yapılan Türkiye ve Yunanistan'ın kendi ülkelerinin yurttaşlarını din esası üzerine zorunlu göçe tabi tutması sebebiyle gerçekleşen Türkiye Yunanistan Nüfus Mübadelesi'dir.

Türkiye Yunanistan Nüfus Mübadelesi'nin tarihî arka planı da kendisi kadar üzerinde dikkatle durulmaya değer bir konudur. Milyonlarca insanın yaşamını değiştiren bu zorunlu göç fikri fevri olarak alınmış bir karar değildir. Bu karar alınmadan önce yaşanan hadiseler mübadelenin oluşmasında büyük rol oynamış ve bu durum mübadeleyi konu alan eserlere yansımıştır.

Türklerin "mübadele", Yunanların ise "andalayi" (Tan 2013: 332) adını verdikleri bu zorunlu göç hadisesi neticesinde 1923 yılı sonuna kadar kesin olmamakla birlikte 1.200.000 Ortodoks Rum Anadolu ve Doğu Trakya'dan Yunanistan'a (Belli 2006: 89; Goularas 2012: 131), Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre de 1923-1927 yılları arasında 456.720 (Goularas 2012: 131) Müslüman Türk Yunanistan'dan Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Bu sayının 1931 yılına kadar 500.000'i bulduğu tahmin edilmektedir. Herkül Millas ise Türkiye'den Yunanistan'a ve Yunanistan'dan Türkiye'ye giden mübadillerin her iki ülkenin de nüfusunun yüzde onuna tekabül ettiğini söylemektedir (Millas 2007: 340). Böyle bir hadisenin gerek Türklerin gerekse Rumların sanat ve edebiyat hayatına yansımaması düşünülemez. Nüfus mübadelesi, Türk ve Yunan edebiyatında gittikçe artan bir oranda

yer bulmuş; ancak bu etkinin doğal olarak her iki toplumun romanlarına yansımaları biraz farklı olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda, mübadele konusunun Türk romancıları tarafından, bazı romanların arka fonuna yansıyan birkaç cümle göz ardı edilirse, pek işlenmediği söylenebilir. Yunan romanında ise bu durum tam tersidir. Onlar "*Küçük Asya Felaketi*"yle yani Kurtuluş Savaşı yenilgisiyle ilişkili olarak gördükleri mübadeleyi, hadise yaşandıktan çok kısa bir süre sonra önemli sayıdaki romanlarında konu edinmeye başlamışlardır (Mackridge 2007: 348). Lakin ilerleyen yıllarda bu durum değişmiş; özellikle seksenli yıllardan itibaren bu konu Türk romanında revaç bulurken Yunan romanında ise gözden düşmüştür (Millas 2007: 334).

1. Nüfus Mübadelesinin Göç İçerisindeki Yeri

Mübadele kavramının daha anlaşılır olabilmesi için insanlık tarihi kadar eski bir hadise olan "göç" kavramını bilmek gerekir.

Göç temelde insanların daha iyi şartlara kavuşmak için bir yerden başka bir yere yeni umutlarla yelken açmasıdır. Ancak her zaman daha iyi şartlara kavuşmak amacıyla göç yapılmaz. Bunun için sosyal düzeni sağlamak ve siyasi sorunları gidermek amacıyla yapılan mübadele gibi zorunlu göç çeşitlerini bu doğrultuda değerlendirmemelidir.

Göç kitlesel olabildiği gibi aynı zamanda bireysel bir harekettir. Bununla birlikte göç denildiğinde akla daha çok kitlesel olanı gelmektedir.

Petersen'e göre 1. İlkel göç (İnsanların doğal afetler sonucunda yaptığı göç), 2. Zorlama ile yapılan göç (İnsanların sosyal nedenlerle başka bir yere gitmeye zorlanması), 3. Serbest göç (Bireylerin özgür iradeleriyle bir yerden başka bir yere gitmeleri) ve 4. Kitlesel göç olmak üzere dört çeşit göçten bahsedilebilir (Yalçın 2004: 16). Cemal Yalçın ise Petersen'in yukarıdaki sınıflamasından yola çıkarak göçleri; 1. İrade esasına göre göçler: Zorunlu ve gönüllü göçler, 2. Yoğunluk esasına göre göçler: Kitlesel ve bireysel göçler, 3. Ülke sınırları esasına göre göçler: İç ve dış göç, 4. Yerleşme süreleri esasına göre göçler: Geçici ve sürekli yerleşme amacıyla yapılan göçler olmak üzere gruplara ayırmıştır (Yalçın 2004: 16). Cemal Yalçın'ın bu tasnifine beyin göçünü de ilave etmek mümkündür.

Göç, evrensel olduğu kadar mahalli bir olgudur. Bu sebeple göç kavramının tanımlanmasında tam bir fikir birliği yoktur. Bununla birlikte göç denildiğinde öncelikle bireylerin ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle "*coğrafi olarak bulunduğu yerden ayrılarak yerleşmek amacıyla başka bir yere gitmesi*" (Çelik 2007: 88) anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ülke içi (iç göç) ve ülkeler arası (dış göç) şeklinde meydana gelen "*göç, ekonomik yönden az gelişmiş yerlerden gelişmiş yerlere yönelik olarak ortaya çıkar.*" (Çelik 2007: 88).

İnsanlık tarihiyle özdeş olan “göç olgusu, demografik, ekonomik, siyasi, psikolojik, antropolojik ve sosyolojik içeriklere sahip olması nedeniyle çok yönlüdür.” (Yalçın 2004: 3).

Göç olgusunun yukarıda bahsedildiği üzere sosyolojik, siyasi, psikolojik, ekonomik bir yönü olduğu gibi bir de edebî yönü vardır. Çünkü gerçek hayattan ödünç aldığı malzemeyle bütün kurgusunu oluşturan edebiyat için göç, önemli bir malzemedir. İlk anlatılardan itibaren edebiyatın göç ile münasebete girdiği ve bu münasebetin zamanla daha da derinleştiği rahatlıkla söylenebilir.

Belki de göç olgusu içerisindeki en ilginç olanı, bir zorunlu ve kitlesel göç çeşidi olan mübadeledir. Arapça “değişme, değiş tokuş” (Akalin vd. 2005: 1427) anlamına gelen mübadele, nüfus ve göç kavramı ile ilişkilendirildiğinde ise nüfus değişimi yapılması anlamına gelmektedir. Bu göç de insanların bireysel istekleri doğrultusunda değil resmî otoritelerin tercihiyle gerçekleşmektedir. Mübadelede insanlar daha iyi şartlara kavuşmak için göç etmezler; göç etmeye zorlanırlar. Yapılan bu zorunlu göç de mübadillerin çoğu zaman daha iyi şartlardan daha kötü olan şartlara düşmelerine neden olur. Bu bakımdan mübadelenin amaç ve uygulanış bakımından göçün özel bir türü olduğunu söylemek mümkündür.

2. Nüfus Mübadelesinden Önce Türk-Yunan/Rum İlişkileri

Nüfus mübadelesinin Türk romanına nasıl yansdığına anlamışlabilmesi için bu kararın alınmasına sebep olan etmenlere ve doğduğu ortama değinmekte fayda vardır. Bu kararın alınmasında önemli bir rolü olan Türk-Yunan/Rum ilişkilerinin ne zaman bozulmaya başladığı ise ayrıca değinilmesi gereken bir husustur.

Yukarıda dikkat çekildiği gibi nüfus mübadelesi iki ayrı devletin bir anda aldığı bir karar değildir. Türk-Rum nüfus mübadelesini Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımına kadar dayandırmak mümkündür; ancak nüfus mübadelesi gibi önemli bir hadiseyi sadece milliyetçilik akımının getirdiği fikirlerle izah etmeye çalışmak olayları eksik analiz etmeye neden olacaktır. Bu sebeple Türk-Yunan/Rum ilişkilerinin tarihine kısaca değinmek ve bu ilişkilerin kademe kademe nasıl iyi bir noktaya gelip daha sonra nasıl bozulduğuna bakmak gerekmektedir. Bu noktada, yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için, Yunan ve Rum kavramlarının arasında bir farklılık olduğunu söylemekte fayda vardır. Rumlar daha çok Anadolu'da Müslümanlarla ve Türklerle birlikte yaşayan onlarla kaynaşmış olan ve eskiden Latince konuşurken sonradan Yunanca konuşmaya başlamış olan Ortodoks Hıristiyan vatandaşlardır. Buna karşın Yunanlar, Türklerden ve Müslümanlardan daha uzak kalmış –Kuzey Yunanistan ve Mora ile sınırlı bir alanda-

ve Türklerle ilişkileri Anadolu'daki Rumlar kadar iyi olmayan kişilerdir (Akalin vd. 2005: 1665).

Türklerin Bizans İmparatorluğu'nu yenerek Anadolu'nun içlerine ilerlediği sırada Türk-Rum ilişkilerinin temelleri atılmış ve bu süreçte imparatorluk geleneğinden gelen Rumların Türkler ile kaynaşması ve ticaretten komşuluğa kadar birçok alanda ilişki kurması zor olmamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'nun idaresini ele geçirmesinden sonra Bizans İmparatorluğu sınırlarında yer alan Rumlar artık Selçuklu topraklarında yaşamaya başlamışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Osmanlı Beyliği'nin Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlaması ile bu sefer Rumlar, Osmanlı Devleti'nin vatandaşları hâline gelmişlerdir. Rumlar, tüm dinî farklılıklara rağmen Türklerle iyi geçinerek onlarla ticaretten sanata, sanattan mimariye birçok konuda ortaklıklar kurmuşlardır. Bu durum Rumlar ile Türkler arasındaki ilişkileri daha iyi bir boyuta taşımıştır. Özellikle "*Fenerli Rumlar muhtelif memurluklarda görevlendiril(mişlerdir)*" (Tosun 2014: 11). Fenerli Rumlardan durumları iyi olanlar ise çocuklarını yurtdışına göndererek iyi bir eğitim almalarını ve dil öğrenmelerini sağlamış; bu durum çocuklarının devletin önemli kademelerinde memurluklar yapabilmelerinin önünü açmıştır (Tosun 2014: 12). Osmanlı'nın yabancı ülkelerle yürüttüğü diplomasi ilişkilerinde önemli rol oynayan Rumlar, böylece devlet yönetimiyle ilgili önemli bilgileri de öğrenebilmişlerdir. Ancak bu durum Mora İsyanı (1821) sonrasında uzun bir süre yabancı dil eğitimini ihmal eden Türklerin aleyhine dönecektir.

Yukarıda özetlendiği üzere Türk-Rum ilişkilerinde XVIII-XIX. yüzyıla kadar büyük sorunlar yaşanmadığı ve Rumların Osmanlı Devleti içerisinde Türklerden sonraki en etkili etnik unsur olduğu söylenebilir (Tosun 2014: 13).

Türk-Rum ilişkilerindeki kırılma noktası 1879 Fransız İhtilali'dir. Bu ihtilal sonrası ortaya çıkan fikirler, Osmanlı Devleti'nin başını uzun süre ağrı-tacak en sonunda da dağılmasına neden olacaktır.

Yunan isyanlarının başlamasında milliyetçilik ideolojisi kadar Avrupalı aydınların Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte başlayan Yunan hayranlıkları da rol oynamıştır. Özellikle bu aydınların Osmanlı aleyhinde ve Yunanlar lehindeki yazıları bu isyanların çıkış sebepleri arasındadır. Ayrıca Batılı devletlerin Rumları, Osmanlı toprakları üzerinde gerçekleştirmek istedikleri emellerinde birer araç olarak görmeleri, Rum şair ve yazarların Megalo İdea fikrini halk arasında yaymaya yönelik çalışmaları, Etnik-i Eterya Cemiyetinin faaliyetleri ve Avrupalı devletlerin Yunanlara verdiği kısı-kırtıcı mahiyetteki destekleri bu isyanların başlamasına sebep olarak say-mak da mümkündür.

Mora'da çıkan Yunan isyanını bastırmakta başarısız olan Osmanlı Devleti, Batılı güçlerin de müdahalesiyle teklif edilen antlaşmanın ağır hükümlerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Yunanistan devleti kurulduktan sonra devletin kuruluş felsefesi olan Megalo İdea peşinden gidilmeye devam edilmiş ve bu doğrultuda Osmanlı'nın elinden daha fazla toprak almak için Yunan Devleti her fırsattan istifade etmiştir. Böylelikle Türk-Yunan/Rum ilişkileri artık tamiri mümkün olmayacak kadar çok bozulmuş; uzun yıllar sürecek düşmanlığın temelleri atılmıştır. Nüfus mübadelesinin de mimarlarından olan Elefterios Venizelos'un başbakan olmasıyla birlikte Megalo İdea'yı gerçekleştirme tutkusu daha fazla alevlenmiştir. Venizelos bu ideali gerçekleştirmek için yaptığı girişimlerde büyük oranda başarıya ulaşmıştır O, yönetime geldikten sonra Yunanistan topraklarının büyüklüğü neredeyse iki katına çıkmıştır.

I. Balkan Savaşı'nı kaybetmesi sonucu Osmanlı Devleti, Midye Enez Hattı'nın batısında kalan tüm Balkan topraklarını kaybetmiş; ayrıca, 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra Konferansı'nda Girit'in Yunanistan'a bağlanması da teyit edilmiştir. Bu durum da mübadele konusunda sıkça işlenen Girit'in tarihin hangi safhasından itibaren karışıklıklara vesile olduğunun ve bağlı olduğu Osmanlı Devleti'ne karşı cephe aldığı görülmüştür bakımından dikkate değerdir.

Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını kaybetmesinden sonra bölgede kalan Türk vatandaşlar büyük sıkıntılar yaşamaya başlamış ve bölgede türlü zulümlere maruz kalmışlardır. Bu durum neticesinde *"mübadele fikri ciddi anlamda ilk olarak Balkan Savaşlarının ertesinde ortaya çıkmıştır."* (Bozdağlıoğlu 2014: 11).

Türk-Yunan ilişkileri Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sırasında verdiği mücadeleyi kaybettikten sonra daha kritik bir hal almıştır. Yunanistan bu dönemde de Megalo İdea fikrini gerçekleştirmeye çalışmış; İtilaf devletleri arasında yapılan gizli antlaşmalarda Yunanistan'a Osmanlı topraklarının belli kısımlarının verileceği ifade edilmiştir. Bundan sonra Türkler, Millî Mücadele boyunca Yunanlarla ve Anadolu'da onlara destek veren Rumlarla savaşmak zorunda kalmıştır.

Mübadeleye gidilen süreçteki son safha Millî Mücadele yıllarıdır. *"Bu mücadele 1919-1922'de Yunanların Anadolu'yu işgaliyle son noktaya ulaşmış, ancak Büyük Taarruz sonunda Yunan ordusunun ülke topraklarından çıkarılması ile Türk topraklarındaki Yunan işgaline son verilmiştir."* (Budak 2010: 130). Türkler için bir zafer olan bu hadise Yunanlar için bir felaket olarak görülmüş ve bu mağlubiyet *"Küçük Asya Felaketi"* olarak anılmıştır. Peter Mackridge'in de ifade ettiği üzere, *"Yunanların 'Küçük Asya Felaketi' dedikleri olayla ilgili çok okunan ve toplumun üzerinde etkili olmuş önemli sayıdaki roman ve öykü 1922 yılından sonra yazılmıştır"* (Mackridge 2007: 348).

Nüfus mübadelesini konu alan Türk romanlarında Millî Mücadele yıllarında yaşananların sıklıkla işlendiği görülmektedir. Hemen hemen tüm mübadele romanlarında Millî Mücadele yıllarında ve sonrasında yaşanan sosyal ve siyasi gelişmelere farklı yoğunluklarda değinilmektedir. Bu eserlerden biri de Lozan ve sonrasında mübadele ile ilgili yaşananları anlatan Yılmaz Karakoyunlu'nun *Mor Kaftanlı Selanik* romanıdır. *Mor Kaftanlı Selanik* romanının önemli bir bölümü İsmet Paşa ve Venizelos'un Lozan görüşmelerinde mübadele sözleşmesini nasıl imzaladıkları ile ilgilidir. Bu romanı incelemeye geçmeden önce 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında mübadeleyi öngören sözleşmeye bakmakta fayda vardır. Çünkü Lozan'da meydana gelen tarihsel süreci bilmek hem mübadeleyi konu alan romanları hem de *Mor Kaftanlı Selanik* romanını daha anlaşılır kılacaktır.

2.1. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi

Nüfus Mübadelesi Antlaşması Lozan Barış Antlaşmasının bir parçası niteliğindedir. Türk hükûmeti ülkenin geleceğiyle ilgili diğer birçok meseleyi olduğu gibi nüfus değişim meselesini de Lozan Konferansında karara bağlamıştır. Lozan Konferansı ve mübadele sözleşmesi bir çırpıda ve sadece Türk hükümetinin isteğiyle imzalanmamıştır. Konferansın tüm oturumları taban tabana zıt düşüncelerin sert tartışmalarına sahne olmuştur. Türk heyeti "*iddialarını ve görüşlerini çoğu zaman diplomasi kurallarını zorlayacak derecede cesur bir üslupla dile getir(miştir).*" (Budak 2010: 134). Muhtemelen Yunan yetkilileri, mübadele konusunu Türk yetkililerden önce gündeme getirmekle İstiklal Harbi'nden sonra denetimsiz bir biçimde gerçekleşen göçü, kendi menfaatleri doğrultusunda kontrol altına almayı düşünmüş olabilirler. "*Yunanistan'ın mübadele fikrine bu kadar olumlu ve aceleci yaklaşması'nın altında "1.000.000'a yaklaşan mültecilerin yol açtığı sorunları hafifletmek" amacını gütmesi de yatıyor olabilir. Çünkü Yunanistan bu sorunu "600.000 Türk ve Müslüman göçmeni Türkiye'ye göndererek ve onlardan boşalan yerlere gelen Rum mültecileri yerleştirerek" aşabilirdi* (Bozdağlıoğlu 2014: 15-16).

Yunan yetkililerin barış görüşmesinde mübadele konusunu gündeme getirmesinden önce de Milletler Cemiyeti, Norveçli Dr. Fridtjof Nansen'i, bir rapor yazmak üzere görevlendirir. Nansen her iki ülkedeki ilgili kişilerle görüştüğünden ve çözüm yollarını tartıştıktan sonra 10 Kasım 1922'de hazırladığı raporu komisyona sunar (Erdal 2006: 61; Arı 2014: 16). Nansen raporunda Yunanistan'daki Müslümanlarla, Anadolu'daki Ortodoksların isteğe bağlı olarak değiştirilmesi ve İstanbul'daki Rumların değişim dışı tutulmalarını teklif etmiştir. Bu rapora göre, Türkiye, İstanbul'un değil, Batı Trakya'nın değişim dışı tutulmasını istemektedir; çünkü Türkiye'nin bakış açısına göre, Batı Trakya'daki Müslümanlar azınlık değil, çoğunluktur. Yunanistan ise, Yunanistan'daki göçmen yığılmasına dikkat çekip, ortaya çıkan yer

sorununu gündeme getirmekte; önlem olarak da 350.000 Türk'ün derhal Anadolu'ya, Rumlardan boşalan yerlere gönderilmelerini istemektedir (Erdal 2006: 61-63; Arı 2014: 16). Her iki ülkenin görüşünün dikkate alınmasıyla şekillendirilen Nansen'in raporu 1 Aralık 1922'de barış konferansında okunmuştur.

"Raporunda, mübadele uygulamasının göçmenler için iyi bir çözüm olacağını belirten Nansen, Yakındoğu'da ekonomik durumun gerçekten çok kötü görüldüğünü vurguluyordu. (...) Azınlıkların çabuk ve etkili mübadelesi, bu felaketi her türlü önlemden daha kolay önleyebilirdi." (Arı 2014: 16). Türk tezinin içeriğini konferans boyunca *"İstanbul Rumlarını da Nansen'in raporunda ele alınan mübadele kapsamı içinde tutma, buna karşılık Batı Trakya Türklerini yerlerinde bırakma isteği oluştur(maktadır). Yunanistan ise, mübadelenin zorunlu değil, isteğe bağlı yapılmasını önerm(ektedir)." (Arı 2014: 17). Lord Curzon ise, "gönüllü göç olursa işlemin çok uzayacağını iddia ederek zorunlu göçü savunmuş, ekonomik olarak Türkiye'ye zararı olacağı iddiasıyla da İstanbul Rumlarının mübadele dışı tutulmasını savunmuştur"* (Erdal 2006: 62)

Mübadelenin yapılması konusunda çıkan fikir ayrılıklarını çözüme kavuşturmak için Venizelos ve İsmet Paşa'nın önerisiyle konu, bağımsız birer Türk ve Yunan üyenin yer alacağı ve Dr. Nansen'in de danışmanlık yapacağı bir komisyona gönderilmiştir.

"İtalyan delegesi Montagna'nın başkanlık ettiği bu komisyon, 2 Aralık 1922 günü toplandı. Bu toplantıda, İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyeti, değişimden Batı Trakya Müslümanlarının ayrı tutulmasını, İstanbul'daki tüm Rumlara değişimin uygulanmasını, ayrıca İstanbul'da bulunan ve idari, siyasi, adli ve dinî imtiyazlara sahip olan Rum patrikhanesinin kaldırılmasını istedi. Ancak 10 Ocak 1923 tarihli oturumda Lord Curzon patrikhanenin politika ile uğraşmayacağına dair teminat vermesi üzerine istekten vazgeçildi." (Budak 2010: 137)

"Tartışmaların sonunda Türk heyeti, 'etablis' deyimiyle nitelenen Rumların, İstanbul'da kalmalarını onaylarken, ilke olarak, Yunanistan'a göç eden ailelerden ayrı olarak Anadolu'da alıkonulan Rum erkeklerin ailelerinin yanına gönderilmesi, ayrıca zorunlu değişimin 1923 yılı mayıs ayına kadar uygulanmaması kararında diretmişti. Bu istekler, diğer taraflarca da benimsendiği gibi, ek olarak, değişime uğrayacak nüfusun sahip olduğu mülklerin ayrı bir komisyon tarafından ele alınması da kararlaştırılmıştı." (Arı 2014: 18)

Tüm bu gelişmelerden sonra *"Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi"* 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan taraflarınca ek protokolleriyle birlikte imzalanarak yürürlüğe girer ve *"23 Ağustos 1923 tarih ve 340 Nolu kanun ile tasdik edil(ir)" (Tosun 2014: 102).*

İki ayrı milletin geleceğini etkileyecek olan bu sözleşme tüm tarihî sürecin ve yaşanan hadiselerin sonucunda vücut bulmuştur. Bu sözleşme ile ülkelerin demografik yapısı tam anlamıyla yeniden şekillenmiş ve birçok hayat derinden etkilenmiştir. Bu sözleşmenin maddelerini bilmek mübadeleyi romanlarına konu olarak seçen yazarların okura sunduğu bazı verileri daha kolay idrak edebilmek açısından önemlidir. Sözleşmenin içeriğini şu şekilde özetlemek mümkündür:

“Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girişilecek; bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümeti’nin izni olmadıkça Türkiye’ye; ya da Yunan Hükümeti’nin izni olmadıkça Yunanistan’a dönerek orada yerleşemeyeceklerdi. Mübadele İstanbul’da oturan Rumları ve Batı Trakya’da oturan Müslümanları kapsamayacaktı. 1912 yılı yasası ile sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Belediyesi (Şehremaneti) sınırları içinde, 20 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş (établis) bulunan tüm Rumlar, İstanbul’da oturan Rumlar; 1913 Bükreş Antlaşması’nın saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar da Batı Trakya’daki Müslümanlar sayılacaktı. Sözleşmede kullanılan ‘göçmen’ (émigrant) terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan tüm gerçek ya da tüzel kişileri kapsamaktaydı. Mübadele uygulamasında, her iki halkın mülkiyet hakları ve alacaklarına hiçbir zarar verilmeyecek, mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin hangi nedenle olursa olsun gidişine hiçbir engel çıkarılmayacaktı. Zanlı ya da suçu kesinleşmiş kişiler, kovuşturma yapan ülkenin makamlarınca, göçmenin gideceği ülkenin makamlarına teslim edileceklerdi. Göçmenler, bırakıp gidecekleri ülkenin uyruğunu yitirecekler, vardıkları ülkenin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş sayılacaklardı. Göçmenler her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıtırmakta serbest olacaklar, bunlar için çıkış ve giriş vergisi alınmayacaktı. Aynı zamanda, cami, tekke, medrese, kilise, manastır, okul, hastane, dernek, birlik gibi tüzel kişiler ve başka kurumlar personellerini de kapsamak üzere, kendi topluluklarının taşınır mallarını serbestçe götürmeye ve taşıtırmaya hak kazanmışlardı. Her iki ülke, karma komisyonun önerisi üzerine, taşıma işlerinde en geniş kolaylıkları sağlayacaktı. Taşınır malların tümünü ya da bir bölümünü yanlarında götürmeyecek olan göçmenler bunları oldukları yerde bırakabileceklerdi. Bu durumda yerel makamlar, taşınır malların dökümünü ve değerini gösteren tutanaklar dört örnek olarak düzenlenecek ve bunlardan biri yerel makamlarca saklanacak, ikincisi karma komisyona sunulacak, üçüncüsü gidilecek ülke-

nin hükûmetine, dördüncüsü de göçmenin kendisine verilecekti." (Arı 2014: 18-19)

Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi'nin imzalanması, sorunların büyük bir kısmına çözüm getirmekle beraber ortaya yeni sorunlar çıkarmıştır. Ayrıca sözleşmede belirtilmeyen bazı hususlar da daha sonra sözleşmeye yönelik olarak yeni düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu sorunların büyük bir kısmı mübadele sözleşmesinden sonra yapılan yeni düzenlemeler aracılığıyla çözüme kavuşturulmuş ve hukuki ve siyasi platformda yaşanan tüm sıkıntılara ve mübadillerin yaşadıkları tüm sorunlara rağmen mübadele gerçekleştirilmiştir. Bu kararın sonucunda "1923 ile 1927 yılları arasında Yunanistan'dan Türkiye'ye 456.720 Müslüman gelmiş ve çoğunluğu Ekim 1923'te kurulan Mübadele İskân ve İmar Vekâleti tarafından önceden belirlenmiş olan köy ve şehirlere yerleştirilmiştir." (Goularas 2012: 131)

Nüfus mübadelesinin yapılmasında uluslaşma sürecinin rol oynamasının yanı sıra Batılı devletlerin daha önce Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karıştıkları gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin de iç işlerine karışmalarının önüne geçmek, iki devleti de ekonomik olarak rahatlatmak, gönüllü olarak devam eden göçleri kontrol altına almak ve dinî açıdan daha homojen devletler yaratmak istenmesi gibi gerekçeler etkili olmuştur. Bunun sonucunda "pratik kaygılarla düşünülmüş olan mübadele olgusu, (...) her iki ülkede de beklenen sonuçları verememiştir. Örneğin Anadolu Rumları, kendini yerli Yunanlar olarak tanımlayan halka aynı dinden hatta bu dinin aynı mezhebinden olmalarına karşın, yerliler tarafından uzun yıllar kabul görmedikleri gibi, yurt edinmek zorunda bırakıldıkları bu topraklara entegre olamamış, dolayısıyla da uzun bir süre aidiyet geliştirememişlerdir. Yerli Yunan halk tarafından kabul görmeyen Anadolu Rumları ilk dönemlerde genellikle şehirlerin dışındaki mahallelerde, bir bakıma kendi gettolarında yaşamak zorunda kalmışlardır." (Arslan 2013: 25). Anadolu'dan giden Rumların yaşadıklarına benzer sıkıntıları Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen Türkler de yaşamışlardır. "Mübadillerin Türkiye'ye adım attıkları ilk günlerde yaşadıkları mağduriyet ve içinde buldukları kötü şartlar dolayısıyla kendilerine gösterilen ilgi, bir müddet sonra" onlara "Rum ve Ermenilerden kalan taşınmaz malların verilmesiyle büyük ölçüde sona ermiş(tir)". Ancak mübadillerin "yaşam biçimleriyle, gelenek görenekleriyle bölgenin yerlilerinden farklı olmaları" ve aralarında "Rumların lisanını konuşuyor olması ve özellikle Giritlilerde olduğu gibi kimilerinin doğru düzgün Türkçe bile konuşamıyor olması" mübadiller ile yerli halk arasındaki soğukluğu artırmıştır. Kimi yaşlıların ibadetlerinde Rumca dua etmeleri ise, bu yeni gelenlerin giden Rumlardan farkının ne olduğu konusunda yerli halkın kafasında birtakım soru işaretlerinin doğmasına da neden olmuştur." (Gökaçtı 2010: 281).

Mübadelenin yapılmasının iyi ya da kötü olduğunu tartışmak bu makalenin konusu değildir. Bu makalede nüfus mübadelesinin günlük yaşamdan

sanata ne tür etkilere sebep olduğunun doğru bir analizini yapmak amaçlanmaktadır. Elbette göç ve savaş gibi yaşanan büyük hadiselerin olumsuz etkilerinin olması kaçınılmazdır. Sanat ve ilim adamlarının vazifesi de bu olumsuzlukları tespit edip ileride benzer sebeplerden doğabilecek olumsuzlukların önüne geçmek, bireylerde tarih bilinci oluşturmak veya sanat algısı yaratarak mevcut yapının daha iyi anlaşılabilmesinin önünü açmaktır. Zira mübadeleyi ve etkilerini tahlil edebilmek Türkiye'nin yüzde onunun belki de daha fazlasının siyasi, ekonomik, kültürel tercihlerinin nasıl şekillendiğini anlamak bakımından çok önemlidir. Çeşitli gerekçelerle ortaya çıkan mübadelenin olumlu etkilerinin yanı sıra birçok olumsuzluğu da beraberinde getirdiği bilinmektedir. Ancak tüm olumlu ve olumsuz durumlarıyla bu mübadele, Hirschon'un da ifade ettiği gibi uluslararası politikada *"bir emsal teşkil etmiş, dünyanın pek çok yerinde daha sonra gerçekleşen toplu nüfus ihraçlarında sık sık referans olarak kullanılmıştır"* (Hirschon 2007: XVII).

Milyonlarca insanın hayatına yön veren mübadele sözleşmesi ile insanların hayatları kökten değişmiş ve uzun yıllar boyunca sürecektir yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Böyle bir hadisenin Türk romanında işlenmesi de kaçınılmazdır. Bu kaçınılmazlık biraz gecikmeli olsa da gerçekleşmiş ve Türk edebiyatında nüfus mübadelesi konusunu işleyen birçok roman kaleme alınmıştır. Edebiyat sanatının yapısında sorunların üzerine eğilme ve onları daha geniş kitlelere duyurma misyonu da vardır. İşte bu ve buna benzer gerekçelerle Türk romanı ve romancısı da nüfus mübadelesini konu alma zarureti duymuştur.

3. Nüfus Mübadelesinin Türk Romanındaki Yeri

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi konusu, mübadelenin etkilerini ve yansımalarını gözler önüne sermek bakımından çok önemlidir. Türk edebiyatında nüfus mübadelesi hadisesi ilk yaşandığı yıllarda pek ilgi görmemiş; özellikle 1990'lı yıllardan itibaren giderek daha popüler bir konu haline gelmeye başlamıştır.

Nüfus mübadelesi edebiyat araştırmacıları tarafından yeterince irdelenmediği gibi, uzun yıllar tarih, sosyoloji, antropoloji, ekonomi, mimari, siyasal bilimler gibi alanların ilgi alanına girmesine rağmen üzerinde çok sık durulan ve çok fazla araştırma yapılan bir konu da olmamıştır. Bu konudaki çalışmaların büyük çoğunluğunun son yıllarda yapıldığı görülmektedir. Türkiye son yıllarda yakın geçmişine dair farklı bakış açıları geliştirmekte ve devletin kurulma aşamasında kimyasının en önemli parçalarından biri olan mübadele, daha sağlıklı bir biçimde ele alınmaktadır. Edebiyat gerçek hayatın bir aynasıdır ve aynada görünenler aslında gerçekte yaşanmış olanların birer yansımasıdır. Mübadelenin Türk romanında nasıl ele alındığı da bu bakımdan çok önemlidir.

Mübadele meselesini ele alan romanlar o dönemi, öncesinde ve sonrasında yaşananları kurmaca dünyanın çerçevesini aşmamak kaydıyla yansıtmaya çalışırlar. Bu romanlar ve romanların yazarlarının yaklaşımı bir bakıma Türk milletinin de mübadeleye bakış açısını yansıtmakta bu olaya karşı takınılan farklı tavırları gözler önüne sermektedir.

Mübadele gerçekleştiği yıllarda ve sonraki elli yıllık zaman diliminde Türk romancılar tarafından sınırlı olarak ele alınmış daha çok yüzeysel olarak birkaç romanda bu olaydan bahsedilmiştir. Bu durum o dönem yazarlarının yeni kurulan devletin temellerini sağlamlaştırmaya yönelik eserler kaleme alması ve mübadele gibi sorunlu bir hadiseyi siyasi eğilim sebebiyle gündemine almak istemiyor olmaları ile izah edilebilir (Millas 2007: 329).

Mübadelenin yaşandığı ilk yıllarda Türk yazarların bu meseleye bir ilgi göstermediğinden Yunan yazarların büyük bir ilgi gösterdiğinden yukarıda söz edilmişti (Millas 2005: 128). Yunanistan'da genel olarak bakıldığında mübadele olayının hemen edebiyata yansıdığı ve son yıllara kadar da, aralıklı ve azalmakta olan bir sıklıkla da olsa, bu konunun yazarların ilgisini çektiği görülmektedir (Millas 2005: 126).

Millas, ilk dönem Türk romanında nüfus mübadelesinin ele alınışını şu şekilde ifade etmektedir:

“Türk romanları daha çok Yunan edebiyatında mübadele konusunda tipik örnek oluşturmayan Kazantzakis'in yaklaşımına benzer: romanda temel öge biz-onlar çatışmasıdır.

Yunan edebiyatında mübadele olayı bir 'son' olarak anlatılır. Türk edebiyatında – ve genel olarak Türk tarih yazıcılığında da –İstiklal Savaşı'nın sonu ve dolaylı olarak nüfus mübadelesi de –bir 'başlangıcın' işaretidir; hatta sevindirici ve umutlu bir başlangıcın işareti.” (Millas 2005: 128).

Herkül Millas'ın bu tespitleri mübadelenin hemen sonrasında yayımlanan Türk romanları için geçerli olabilir; ancak romanların toplamı düşünüldüğünde bu değerlendirme çok cılız ve sönük kalmaktadır. Ayrıca Millas'ın bahsettiği Halide Edip, Yakup Kadri gibi mübadeleyi konu alan eserleri kaleme alan ilk dönem romancılarının büyük bir çoğunluğu Millî Edebiyat çizgisindeki yazarlardır. Bu sebeple de bu yazarların mübadele konusuna ulusalcı bir bakış açısı getirmesi normaldir. Aynı durum Yunan romanında da başka bir biçimde ortaya çıkmış ve Marksizm etkisinde mübadele romanlarının yazılmasına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Marksizm'in yeni kurulan rejimin gölgesinde kalarak pek filizlenmediği de düşünüldüğünde bu dönem Türk romancılarının olaya daha ulusalcı bir çizgiden bakmaları aynı zamanda kasıtlı bir tercih değildir. Ancak sebebi ne olursa olsun toplumu ciddi anlamda etkileyen böyle bir meselenin Türk edebiyatında yeterince ele alınmamış olması Türk romancılığı açısından

büyük bir eksiklik. Millas'ın da ifade ettiği gibi (Millas 2005: 128), Türk romanında mübadele meselesine 1923'ten sonra ciddi bir biçimde değinilmesi gerekirken bu konu birkaç eserde sadece arka fonda çok yüzeysel olarak işlenmiştir.

2000'li yıllara kadar Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı* (1928), Reşat Nuri Güntekin'in *Ateş Gecesi* (1942), Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Panorama* (1953), Zaven Biberyan'ın *Yalnızlar* (1965), Hasan İzzettin Dinamo'nun *Ateş Yılları* (1968) ve *Savaş ve Açlar* (1968), Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu* (1969), Fikret Otyam'ın *Pavli Kardeş* (1985), Feride Çiçekoğlu'nun *Suyun Öte Yanı* (1992), Mehmet Eroğlu'nun *Yürek Sürgünü* (1994), Ahmet Yorulmaz'ın *Savaşın Çocukları* (1997), Yaşar Kemal'in *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana -Bir Ada Hikâyesi-* (1997), Ertuğrul Aladağ'ın *Sekene Türkleşmiş Rumlar/Dönmeler* (1997), Kemal Yalçın'ın *Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları* (1998), Ahmet Yorulmaz'ın *Kuşaklar* (1999) ve Ertuğrul Aladağ'ın *Maria Göç Acısı* (1999) adlı romanlarında nüfus mübadelesinin konu edildiği görülmektedir. Bu sayı 2000'li yıllarda artmıştır.

Türk romanında nüfus mübadelesinden ilk bahseden eser Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı eseridir. Bu eserde mübadeleden sadece birkaç cümle ile bahsedilmektedir. "Romanda züppe genç kız Nazlı, büyük İzmir yangınından sonra bu şehrin o eski güzelliğinden çok şey kaybettiğini söylerken Rumların İzmir'den ayrılışından sonra yaşanan gelişmeleri tasvip etmediğini ima etmektedir." (Millas 2007: 330). *Dikmen Yıldızı* romanından sonra mübadele ve mübadil konusuna az da olsa değinen Reşat Nuri Güntekin'in *Ateş Gecesi* (1942)'nde Girit'ten Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce göç eden ve Rumca konuşan Müslüman göçmenlerin çoğunluğu Rumlardan oluşan bir Ege kasabası olan Milas'ta yaşadıkları anlatılmaktadır.

Mübadillerden bahseden bir diğer roman da çoğunlukla Millî Edebiyat çizgisinde eserler üretmiş olan Yakup Kadri'nin *Panorama* (1953)'sıdır. Bu romanın kahramanı Rumeli göçmeni Fazlı Bey'dir. Başarılı bir işadamı olan Fazlı Bey'in bu başarıları halk tarafından kıskançlık sebebiyle eleştirilmektedir. Aslında o, diğer Rumeliler gibi "zeki" ve "kurnaz"dır.

"Her Rumelili gibi Fazlı Bey de, gayet zeki, kurnaz bir iş adamıdır. Talihi de yardım etti; az zaman içinde büyük bir servet sahibi oldu. Ee, bugünkü günde Fazlı Bey, yalnız bu kazanın değil, bütün vilayette en hatırı sayılır zenginlerinden biridir. Bu da göze batıyor." (Karaosmanoğlu 2013: 67-68)

Yakup Kadri romanında Fazlı Bey'den bahsederken onun yerli halk tarafından haksız yere eleştirildiğine vurgu yaparak mübadillerin dil problemine değinir. Ayrıca Rumeli göçmenlerinin zekiliğine vurgu yapan Yakup Kadri, Fazlı Bey'e karşı yapılan eleştirilerin, zenginliğinin göze batmasından dolayı olduğunu söyler.

Panorama'dan yaklaşık on yıl sonra Ermeni asıllı bir Türk vatandaşı olan Zaven Biberyan'ın *Yalnızlar* (1965) isimli eserinde Hıristiyanların Yunanistan'a göçüne değinilir (Millas 2007: 333).

Hasan İzzettin Dinamo'nun *Ateş Yılları* (1968) ile *Savaş ve Açlar* (1968) ve Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu* (1969) isimli romanlarında da mübadeleden söz edilmekte ve mübadele sonrasında yaşananlar eleştirel bir gözle anlatılmaktadır.

Fikret Otyam'ın yarı anı, yarı roman niteliğindeki *Paoli Kardeş* (1985) adlı eserinde, yazarın Pavli adlı İstanbul'dan Yunanistan'a yeni göçmüş olan bir Rum ile arkadaşlığı anlatılır. Romanda "*Paoli ısrarla Türk olduğunu ve Yunanlardan nefret ettiğini söylemektedir.*" (Millas 2007: 335). Bu durum son derece dikkat çekicidir ve yaşanan trajediyi göstermesi bakımından önemlidir.

Doksanlı yıllara kadar yazılan romanlarda mübadele ve mübadil romanın esas unsurunu oluşturmaz. Doksanlı yıllarda ise bu durum değişecektir.

Mübadele doksanlı yıllarda Feride Çiçekoğlu'nun *Suyun Öte Yanı* (1992) isimli romanında ilk kez ana tema olarak işlenir. Herkül Millas'ın da belirttiği gibi, bu eser, "*Yunanların ve Türklerin göçünü ve sürgününü ana tema olarak kullanan ilk romandır*" (Millas 2007: 336). Feride Çiçekoğlu'nun romanından sonra mübadeleyi ana tema olarak ele alan Mehmet Eroğlu'nun *Yürek Sürgünü* (1994), ikinci kuşak Girit mübadili olan Ahmet Yorulmaz'ın "*mübadele öncesi Müslüman Giritlilerin Girit'teki yaşamını ve mübadeleye yol açan olayları*" (Millas 2007: 337) anlattığı *Savaşın Çocukları Girit'ten Sonra Ayvalık* (1997) ve "*Mübadele anlaşması yıllarında veya daha sonra Ayvalık'a yerleşmiş göçmenler ve onların çocuklarının Ayvalık'taki toplumsal yaşayışını konu edin(en)*" (Bozdoğan 2008: 156) *Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı* (1999) isimli romanları yayımlanır. Kemal Yalçın'ın *Emanet Çeyiz* (1998) adlı romanında da mübadele ve sonrası üzerinde yoğun bir şekilde durulur. "*Yazar, daha ziyade Rum mübadillerin 1920'li yıllardaki durumunu öne çıkar(ır)*" (Bozdoğan 2008: 137).

Yaşar Kemal'in *Bir Ada Hikâyesi* isimli dörtlemesinin ilk romanı olan *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* (1997) bu döneme kadar yazılmış mübadeleyi anlatan romanlar arasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü mübadele konusuna eleştirel bir gözle bakan bu eser, yeni bir havanın yakalanmasına neden olur ve Yaşar Kemal bu eseriyle sadece mübadele külliyatına büyük bir katkı yapmakla kalmaz, aynı zamanda roman yazarlarının ve okurlarının bu konuya ilgisini artırır.

İki binli yıllarda nicelik ve nitelik olarak mübadeleyi ve mübadilleri konu alan romanlarda bir artış yaşanır.

Ahmet Yorulmaz ve Yaşar Kemal seri halinde oluşturdukları mübadele temalı romanlarının devamlarını ardı ardına yayımladılar. Ahmet Yorulmaz'ın Girit nostaljisini dile getirdiği üçlemenin son kitabı *Girit'ten Cunda'ya ya da Aşkın Anatomisi* (2003), Yaşar Kemal'in *Bir Ada Hikâyesi* dörtlemesinin ikinci ve üçüncü kitabı olan *Karınca'nın Su İçtiği* (2002) ve *Tanyeri Horozları* (2002) isimli romanları yayımlanır. "XIX yüzyılın sonlarında Balkanlarda patlak veren etnik çatışmalar içinde önce füilen, Balkan Savaşları sonunda da resmen ana vatandan koparılan Rumeli Türklerinin, 1923 Mübadele Anlaşması öncesinde Yunanistan'daki, sonrasında da Türkiye'deki durumunu konu edin(en)" (Bozdoğan 2008: 137) Ali Ezger Özyürek'in *Muhacirler (Bitmeyen Göç)* (2003) ve Yaşar Kemal'in *Bir Ada Hikâyesi* dörtlemesinin son kitabı *Çıplak Deniz Çıplak Ada* (2012) isimli romanı da anılmaya değerdir.

Mübadele romanlarının adeta patlama yılları olan 2000'lerde yayımlanan nüfus mübadelesini konu alan romanları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Murtaza Kölemezli, *Elveda Rumeli* (2002); Ahmet Coral, *İzmir 13 Eylül 1922* (2003); Kemal Anadol, *Büyük Ayrılık* (2003), Yılmaz Gürbüz, *Mübadiller* (2007); Güngör Mazlum, *Suskun Güvercin* (2009); Ş. Levent Deniz, *Midilli'de Söğüdü'nün Gölgesinde* (2010); Ramis Çınar, *Elveda Rumeli* (2012); Yılmaz Karakoyunlu, *Mor Kaftanlı Selanik* (2012); Uğur Büget, *Rum Kızı Aliki* (2013); Bilal Civelek, *Kalbim Sende Kaldı Rumeli* (2013), Akın Üner, *Çalı Harmanı* (2013); Demet Altınyelekliloğlu, *Ah Bre Sevda Ah Bre Vatan* (2013); Ali Dilber, *Selanik Alev Alev* (2013); Canan Tan, *Hasret* (2013); Sabit Sümer, *İki Göçmen Yürek* (2014); Belgin Karabulut, *Mübadele Günlerinde Aşk* (2014); Handan Öztürk, *Mübadil* (2014).

Mübadele romanlarının giderek artması ve aradan neredeyse yüz yıla yakın bir süre geçmişken ilk zamanlarda olmadığı kadar bu konunun romancıların ilgisini büyük bir oranda çekiyor olması da ayrıca dikkate değerdir. Bu durumu izah etmenin yolu da mübadele temalı romanları incelemekten geçmektedir. Bu eserlerin de bir şekilde Türk edebiyatı araştırmacıları tarafından değerlendirilmesi ve mukayeseli edebiyat çalışmalarının yapılması faydalı olacaktır.

Yazının bu aşamasından sonra Türk romanında mübadele konusunun nasıl işlendiğini görmek için en son yayımlanan mübadele romanlarından biri olan Yılmaz Karakoyunlu'nun *Mor Kaftanlı Selanik* (2012) isimli romanının mübadeleyi ele alış biçimi gözler önüne serilecektir.

4. Mor Kaftanlı Selanik

Romanlarında Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tarihine damga vurmuş önemli olayları işleyen Yılmaz Karakoyunlu ilk romanı *Salkım Hanımın Taneleri* (1989)'nde İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'daki ticaret serma-

yesinin el değiştirmesi ve bu süreçteki ahlaki ve kültürel yozlaşmayı, Varlık Vergisi uygulamalarıyla güç durumda kalan azınlıkların durumunu, *Üç Aliler Divanı* adlı eserinde Atatürk'e yapılan İzmir suikastını, Cumhuriyetçiler ve İttihatçılar arasındaki hesaplaşmayı işlemiştir. *Güz Sancısı* (1990)'nda İstanbul'daki 6-7 Eylül olaylarını ve *Çiçekli Mumlar Sokağı* (2000)'nda Batum'dan İstanbul'a göçenlerin İstiklal Harbi'ne katkılarını ve yaşadıkları dramı, *Yorgun Mayıs Kısrakları* (2004)'nda Adnan Menderes, Yahya Kemal ve Nazım Hikmet gibi belli başlı kişiler çevresinde Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960'a kadar olan dönemi, *Perîze: Ezan Vakti Beethoven* (2007)'da 1980 sonrası Türk solunu ve *Serçe Kuşun Sonbaharı* (2010)'nda ise Şeyh Bedreddin'i farklı bir gözle ele almıştır. *Mor Çiçekli Natürmort* (1984) ve *Mevsimler Eskidi Biraz* (2000) öykü kitaplarını, *Sokullu (Zirveden Sonra)* (1992), *Önce İnsan* (1997) ve *Kuzguncuklu Fazilet* (1997) piyeslerini yazmıştır. Ayrıca *Bıçak Sirtında Türkiye* (1996), *Pembe Donlu Köstebek* (1998), *Yahya Kemal Şarkıları* (1998) ve *Parlamentar Bestekârlar* (1999) inceleme kitaplarının da yazarıdır (Yalçın 2001: 564; Necatigil 2007: 249-250).

Mor Kaftanlı Selanik (2012) nüfus mübadelesini konu edinen bir romandır. Romanın kapağında "bir mübadele romanı" olduğu belirtilen eserde, biraz da roman sanatının sınırları zorlanarak mübadele, geniş biçimde ve hemen hemen tüm yönleriyle ele alınmış ve süreçte yaşananlar işlenmiştir. Hem siyasi hem de sosyal boyutun ele alındığı romanda nüfus mübadelesinin gerçekleştiği geniş coğrafyayı da görmek mümkündür. Yazar, *Mor Kaftanlı Selanik*'te Cumhuriyet tarihinin en önemli tarihsel ve toplumsal dönemeçlerinden biri olan mübadele sırasında yaşanan insan hikâyelerini, olayın siyasi yönünü de ihmal etmeden anlatmaya çalışmıştır.

Dört ana ve "epilog" dâhil yirmi alt bölümden oluşan romanda olaylar farklı kahramanların bakış açılarıyla anlatılmıştır. Bu bakımdan romandaki karakter sayısı bir hayli fazladır. Böylelikle roman derinlikli ve geniş bir bakış açısı kazanmıştır. Mekân ve şahıslarda yapılan değişikliklerle yaşanan tarihî hadisenin büyüklüğü ortaya konulmaya çalışılan romanda Lozan, Selanik, Atina, Resmo, Drama, Kavala, Ankara, İstanbul, İzmir, Şarköy, Giresun Treni, Tarlabası, Eyüp ve Samsun gibi mekân isimleri ara başlık olarak kullanılmıştır. Mübadele Sözleşmesi'nin imzalanmasından önce başlayan olaylar ilk mübadil kabilelerinin yerleşme sürecine kadar olan bir zaman dilimine yayılmıştır. Eserde sözü edilen Mustafa Kemal'e gazi ve mareşal unvanının verildiği tarih göz önünde bulundurulduğunda romanda olayları 19 Eylül 1921 tarihinden itibaren başlatmak doğru olacaktır. Kahramanlarının mübadeleden sonraki hayatları hakkında bilgi veren "epilog" ise eserin zamanını biraz daha genişletmiştir.

Romanın ilk bölümünde Mübadele Sözleşmesi'nin imzalanma ve uygulanma aşamaları üzerinde durulurken daha sonraki üç bölümde mübadele-

ye tabi olan hem Rum hem de Türk kabilelerinin yaşadıklarından kesitler sunulmuş; özellikle de İzmir'den Girit'e giden ve Drama'dan Samsun'a gelen kabilelerin yaşadıkları üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte İstanbul'da bir Rum hayat kadınının bir Türk Nezarethane bekçisi ile olan aşkına ve Selanik'te bir dedeyle bir torunun bir araya gelişlerine de romanda yer verilmiştir. Romanın Ankara cephesinde Mustafa Kemal ve İsmet Paşa ön plana çıkarken Atina cephesinde de Venizelos, Aristidi, Ares ve Kral Konstantin ön plana çıkmıştır. Mübadele sürecinin siyasi sorumluluğu romanda Venizelos, İsmet Paşa ve Mustafa Kemal arasında paylaştırılmış ve onların süreçteki rolleri anlatılmıştır.

Romanda vaka, Mustafa Kemal'in Çankaya'da Fikriye Hanımla yaptığı havuz başı sohbetiyle başlar. İkili Selanik hatıralarını paylaşarak oraya duydukları özlemi dile getirirler. Daha sonra Mustafa Kemal kendisine gazi ve mareşal unvanlarının verildiğini öğrenir.

Mustafa Kemal Lozan görüşmelerine İsmet Paşa'nın katılmasına karar vermiştir. İsmet Paşa, Fethi Bey'in Mustafa Kemal'e itirazlarına rağmen Lozan görüşmelerine temsilci olarak gönderilir. Lozan'da çetin görüşmeler cereyan eder. Venizelos, Konstantin'in Anadolu'da savaş meydanlarında kaybettiklerini masa başında kazanmaya çalışmaktadır. Venizelos'u mübadele konusunda ikna eden arabulucu konumundaki Dr. Nansen, İsmet Paşa'yı da ikna etmeye çalışır. Aslında Yunan tarafı mübadeleye baştan beri taraftardır. Lozan görüşmeleri sırasında İsmet Paşa ve Venizelos sıkı bir pazarlığa tutuşur ve tüm diplomatik marifetlerini ortaya koyarlar. Görüşmeler neticesinde Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi kabul edilir. Mustafa Kemal, İsmet Paşa'yı Lozan'daki diplomatik başarısından dolayı tebrik eder. Ankara'da ve Atina'da mübadelenin gerçekleştirilmesi için hummalı bir hazırlık sürecine girilir. İsmet Paşa gece boyunca mecliste kalarak Mübadele Esasları ve Tatbikatı Hakkındaki Nizamname'yi kaleme alır. Mübadele yürürlüğe girer ve bundan sonra uygulamanın takip edilmesine çalışılır.

İlk mübadil kafilesi Selanik'e doğru yola çıkar; ancak Venizelos'un karar değiştirmesi sebebiyle bu kafile Girit'e gider. Kafile Girit'e ulaştığında yerel halktan nüfuzlu kişilerin kötü muamelesine maruz kalır. Bu durumdan İsmet Paşa ve Mustafa Kemal de haberdar olur ve Venizelos'u ikaz ederler. Selanik'ten ilk mübadil kafilesi sağ salim geldiğinde ise İsmet Paşa haberi derhal Mustafa Kemal'e iletir. Mustafa Kemal kafilenin kazasız belasız yurda ulaşmasından memnuniyet duyar. Romanda siyasilerin mübadeleyi tesis ve idare edişi bu şekildeyken Şevket Bey, Musa, Hasan Hoca, Halil, Philip ve Eleni, Zoi, Parios, Eva, Anastas ve Barba gibi bazı mübadillerin bu süreçten nasıl etkilendikleri de şu şekilde anlatılmıştır:

Selanik'te Şevket Bey gazetelerden mübadelenin gerçekleşeceği haberini öğrenmiştir. Torunu Leyla'yı da yanına alarak bir mübadil olarak Edirne'ye

gider. Leyla Edirne Muallim mektebinden mezun olur ve İpsala'ya öğretmen olarak tayin edilir. Dedesi Şevket Bey'i de yanına alarak oraya yerleşir.

Resmo'da yaşayan Şerife, Musa'nın eskiden Hıristiyan olan eşi Üzüm (Penelope)'ün doğumuna yardım eder. Üzüm bir erkek çocuk dünyaya getirir; ancak; doğum sırasında hayatını kaybeder. Üzüm, Rumlar ve Türklerin katılımıyla Müslüman mezarlığına defnedilir. Bu olaydan sonra Üzüm'ün ikiz kardeşi Vasilisi yıllardır konuşmadığı Musa ile barışır. Türklerin gönderileceğinden haberdar olan Rum bir çift, Şerife'nin evini satın almak isterler. Şerife ise evini almak isteyen kadına bu evin Üzüm'ün mirasçısı Vasilisi'ye ait olduğunu söyler.

Resmo'ya gelen General Dimitri, şehrin ileri gelenlerinden olan eski arkadaşı Glafkos ile işbirliği yaparak mübadillerden geride kalan arazilerin iyilerini kendilerine almak isterler. Belediye başkanı bu durumu sezer ve onların oyunlarına mani olmak için harekete geçer. Dimitri'nin mübadele- nin hemen gerçekleştirilmesi emrini erteletir. Bu arada İzmir'den ilk göç kafilesi yola çıkar bu kafilede Philip ve eşi Eleni de vardır. Philip gemide rahatsızlanır. Onların imdadına Uralı bir Rum olan Anastas yetişir. Güçlü kuvvetli ve iş bitirici bir tip olan Anastas, Eleni ne zaman yardıma ihtiyaç duysa onun yanında yer alır. Eleni'ye yardım eden bir başka kişi de Sakızlı Emil'dir. O da Eleni'ye su ve fener verir. Philip'in kalbi gemi yolculuğuna daha fazla dayanamaz. Eleni kocasının cenazesinin denize atılmasını ister. Sakızlı ve Anastas Philip'i bir torbaya koyarak denize atarlar. Philip öldük- ten kısa süre sonra ilk Rum mübadil kafilesi Venizelos'un rota değişikliği talimatıyla Selanik yerine Girit'e gelir. Kafile Girit'e ayak basar basmaz ka- rantinadan geçirilir ve sonra da yerleşecekleri yerlere sevk edilir. Bir kırmızı ve bir de mavi kafile oluşturulmuştur. Bunlardan mavi kafile Resmo'ya gönderilmiştir. Kafileyi Resmo'da kolcular karşılar ve onları Glafkos'un emri ile biraz da kaba kuvvet kullanarak işe yaramaz balıkçı kulübelerine yerleştirmeye çalışırlar. Bu arada kolcular Girit'ten gönderilecek olan Türk- leri de evlerinden hiçbir eşya almadan göçe zorlarlar. Bu duruma isyan eden Musa ele geçirdiği silahı Glafkos'a doğrultarak bu işe bir son vermesi- ni söyler. Glafkos bir şey yapmayınca bu sefer torunu Smyrna'ya silahını doğrultur. Eleni bu tabloyu görünce dayanamaz ve Musa'nın yanına koşu- rak silahı indirmesini söyler. Musa silahını indirdiğinde ise vurulur. Yara- lanan Musa, Şerife kadının yardımıyla kaçır. Olaylar köy meydanında ge- lişmeye devam eder. Kolculara karşı gelen küçük çocuk çırılçıplak soyun- durularak çarşıya bağlanır. Anastas bu duruma daha fazla dayanamayıp kolcu başına meydan okur. Kolcu başı ona silah doğrultarak çırılçıplak so- yunmasını ister. Anastas korkusuzca kolcu başının üzerine gider elbisesinin üst kısmını çıkarır ve yakaladığı bir anlık boşlukta bıçağı kolcunun boynu- na dayayarak çocuğu serbest bırakmalarını söyler. Bu arada belediye baş-

kanının gönderdiği jandarma birliği köye ulaşır ve kolcuları kısıvrak yakalar. Belediye başkanı köy meydanına gelerek yeni gelenlerin adil bir şekilde yerleştirileceğini, gidecek olanların da hazırlıklarını tamamladıktan sonra yola çıkabileceğini söyler.

Türk göç kafilesi Rumları getiren Giresun Gemisine binerek İzmir'e doğru yola çıkar. Girit'te kalan Rumlar yeni yerleşim yerlerine adil bir şekilde yerleştirilir. Devlet toprağı yetmeyenlere ek araziler verir. Glafkos ve Anastas komşu olurlar. Anastas, Eleni ve evlatlığı Parios ile bir aile gibi bir arada yaşamaya başlarlar. Mübadillerin çocukları okula gideceği zaman yerli halkın çocukları onlara zorluk çıkarır. Giritli çocuklar ve aileler insafa gelen Glafkos tarafından ikna edilir. Glafkos bir gün Eleni'yi evine davet eder. Anastas da o davete iştirak eder. O sırada Glafkos kalp krizi geçirir ve ölür. Vasiyeti üzerine Glafkos'un cesedi denize bırakılır.

Anastas ve Eleni'nin oğlu olarak nüfusa kayıt olan Parios, devlet bursuyla Atina'da hukuk okur. Anastas hayata veda ettikten sonra Eleni, hâkimliğe tayin olunan Parios'un yanına yerleşir. Parios Manisa mübadillerinden Zaharidis'in üvey kızıyla evlenir ve ikiz çocukları olur. Smyrna belediye reisi ile evlenir ve arka arkaya dört oğlan doğurur. İkinci Dünya Savaşı sırasında Malta adasına yerleşirler. Belediye reisi geride varlıklı ve iştahlı bir Smyrna bırakarak burada ölür. Sakızlı Emil, Girit'te sıkılır ve küçük Emil ile birlikte Sakız'a geri döner. Yaralı Giritli Musa Mevlevi Tekkesine sığınarak orada tedavi görür. Girit'te kalan Şerife ile Vasilisi evlenir. Şerife ve Vasilisi ile buluşan Musa, onlara tekkede kalmaya devam ederse mübadele dışı sayılacağını söyler ve çocuğunu onlara emanet eder. Şerife ve Vasilisi, Musa'nın oğlu Musa Girit'i de yanlarına alarak mübadelenin birinci yılında Midilli'ye göç ederler ve Şerife burada vefat eder.

İzmir-Resmo hattında bunlar olurken Drama-Şarköy hattında da başka bir hikâye yaşanmaktadır. Drama'da yaşayan Hasan Hoca'nın en yakın arkadaşlarından birisi olan Sokratis elindeki gazeteyi ona uzatır ve mübadele haberini gösterir. Dokuz yıldır konuşmayan bu iki eski dost mübadele vasıtasıyla tekrar barışırlar. Sokratis, sabah ailesi ile birlikte mübadele yolculuğuna çıkacak olan Hasan Hoca'dan kendisine bir *Kur'an-ı Kerim* hediye etmesini ister. Bu sırada Aleko ve Maria'nın düğün merasimi de başlamıştır. Bu merasime Türkler de katılır. Herhangi bir problem olmadan Rum cemaat kilisenin ön sıralarında Türkler de orta kısmında oturmaktadır.

Bazı Rumlar ise mübadele haberini öğrenince Türkleri bir an önce def etmek için plan yapar ve silahlanarak müfreze kurarlar. Müfrezenin başına jandarma çavuşu tarafından Yorgo tayin edilir. Rum kızı Sofia, Türk genci Halil'e âşıktır ve iki âşık genç asma bahçelerinde buluşurlar. Aleko onların buluştuğunu görür ve Sofia'yı eve götürür. Ona ortalığın tekin olmadığını söyler. Sabah olduğunda Yorgo ve müfrezesi gelerek Türklerin bir an önce

gitmelerini, yoksa zor kullanarak göndereceklerini söyler. İcraatlarına da başlarlar. Hasan Hoca evinde otururken kapısı çalar. Kapıyı açtığına Sokratis'i kanlar içerisinde görür. Sokratis'in arkasında Yorgo vardır. Yorgo elindeki *Kur'an-ı Kerim'i* içeri fırlatır ve "*Bunu sen mi ona verdin?*" diyerek diklenir. Kendisine karşı gelen Hasan Hoca'yı yere devirir. Bu durum karşısında Hasan Hoca'nın karısı eline aldığı mavzeri ateşleyerek Yorgo'ya silahını indirip teslim olmasını söyler. Yorgo korkunca Sokratis onu teslim alır ve onu küçük düşürmek amacıyla köy meydanında çıplak soyundurarak bir ağaca bağlar ve üzerine işer. Hasan Hoca'nı karısı Dilşat, Yorgo'ya yapılan bu aşağılama işine taraftar olmamıştır. Sabah olduğunda Dramalı Müslümanlar ezan okunmasını beklerler; ancak ezan okunmaz. Bunun üzerine camiye giderler. Caminin ve minarenin kapısına kilit vurulmuş olduğunu görürler. Müslümanlar Yannis'in yardımıyla kilidi kırar ve caminin kapısındaki haç biçimli tahtaları sökerek ezanlarını okuyup namazlarını kılarlar.

Kavala'da jandarma kumandanı intikam ateşiyle yanan Yorgo'ya tekrar müfrezinin yönetimini verir ve Türkleri göndermesi için ona telkinde bulunur. Yorgo ve adamları göç etme hazırlığında olan Türkleri meydanın ortasında yağmurun altında bekletir. Ne evlerine geri dönmelerine ne de komşularına sığınmalarına izin verir. Bu sırada Sokratis elinde tüfeğiyle çıkıp gelir ve Yorgo ile adamlarını savuşturarak Hasan Hoca ve kafilesini kiliseye alır. Yorgo bu olay sonucunda da eli boş çıkınca bu sefer Halil'e saldırır. Olayların büyüyeceğini anlayan jandarma kumandanı müdahale eder ve Yorgo'nun daha fazla ileri gitmesini engeller.

Mübadiller ezan vakti yola çıkarlar. Sokratis, arkadaşları yola çıktıktan sonra sabah ezanını okur ve Kavala yolundaki kabile namaza durur. Yorgo, göç kafilesinin trene ulaşamayıp sefil olması için katırlarının ikisinin üzerine taş yuvarlatarak yolu keser. Kafile, Halil ile Hasan Hoca'nın yardımıyla bu müşkülden de kurtularak yoluna devam eder ve sağ salim Dedeğaç tren istasyonuna ulaşır. Bu sırada Yüzbaşı İhsan'ın Mürefte, Şarköy ve Malkara'dan aldığı Rumlar da tren istasyonuna ulaşmıştır. Trenler tıka basa göçmenlerle doludur. Bu istasyonda Rum ve Türk kafilesi birbirlerine yardım ederler.

Sofia da Türk kafilesi ile birlikte gelmiştir. Halil ile nikâhlanarak Müslüman olur ve Safiye ismini alır. Şarköy Mübadilleri Dağıtım Merkezi'nde isimlerini değiştiren Barba ve Eva da göç eden Türklermiş gibi davranarak kendi köyelerine dönerler. Hasan Hoca ve kafilesi Şarköy'den itibaren Yüzbaşı İhsan ile birlikte Samsun'a gitmek üzere yola koyulur. Kavala Tütüncüler Kafilesi, Bafra Alaçam Havzası'na yerleştirilmek üzere çadırlarda konaklar. Daha sonra kabile ikiye ayrılır. Hasan Hoca önderliğinde bir grup Bafra'ya, Halil önderliğindeki diğer grup da Alaçam'a gider. Roman burada

sonuçlanır ve “epilog” kısmında kahramanların bundan sonraki hayatları hakkında bilgiler verilir.

Halil ve Sofia çocukları dünyaya geldikten sonra İstanbul’a göç ederler. Aleko ve Maria Ortakayalar köyünde kalır ve köyün hatırı sayılır ailelerinden olurlar. Sokratis kiliseye yerleşir ve akşamları uyumadan önce Hasan Hoca’nın kendisine verdiği *Kur’an-ı Kerim*’i okur. Yorgo ise bir gece kumar masasında vurularak öldürülür.

Yüzbaşı İhsan Türk mübadillerin sevkini gerçekleştirdikten sonra Şarköy’e geri döner ve orada ismini değiştirmiş olan Eva ve Barba ile görüşür; Nesibe Nusret’le konuşur. Bu konuşmanın ardından İstanbul’a dönen Nesibe Nusret, uzaktan akrabası olan Mehmet Nabi Bey ile evlendirilir. Tayin edildikleri Keskin kaymakamlığına giderken araba devrilir ve Nesibe Nusret ölür.

İstanbul’da Stavrula’nın hayat kadını olan kızı Dora’ya âşık olan neza-rethane bekçisi Şuayip Efendi Dora ile evlenerek onunla birlikte Alaçam’a gider ve deştiman (köy/kır bekçisi) olur. Mübadele maddelerinde yapılan değişiklikle İstanbul’daki Rum hayat kadınları mübadil olarak gönderilmekten kurtulur. Kerhane işleticisi olan Stavrula mesleğine devam eder. Kızını bulur; ancak kızının kocasından korktuğu için kızıyla iletişime geçemez.

Mor Kaftanlı Selanik romanın olay örgüsü “epilog”ta verilen bu bilgilerle sonuçlanır.

***

Nüfus mübadelesinin uygulanma aşamasının konu edildiği bu romanda, bu tür romanların birçoğunda ön plana çıkan şu meseleleri görmek mümkündür:

4.1. Vatan Sevgisi ve Köklerinden Kopamama

Vatan sevgisi, *Mor Kaftanlı Selanik* romanına damga vuran meselelerin başında gelmektedir. Romanda bahsi geçen mübadillerin hepsinin ortak duygusu terk etmek zorunda kaldıkları vatan topraklarına duydukları büyük sevgidir. Türkler için Türkiye ana vatanıdır Rumlar için de Yunanistan; ama mübadiller için her zaman ana vatan doğup büyüdüğü topraklardır. Girit’ten gelen Türkler için Girit onların vatanıyken İzmir’den giden Rumlar için de İzmir onların vatanıdır. Mübadele gerçekleşmemiş olsaydı Türkiye; İzmirli, Edirneli Rumlar için vatan olmaya devam edecekti. Yine aynı şekilde Girit, Drama, Kavala, Selanik’te yaşayan Türkler de Türkiye’ye gönderilmeseydi vatanları Yunanistan olacaktı.

Mor Kaftanlı Selanik romanının hemen her yerinde vatan sevgisini görmek mümkündür. İzmirli Rum çift Eleni ve Philip mübadele kapsamında

Yunanistan'a gitmek mecburiyetinde kaldıklarında İzmir'i bırakıp gitmek istemezler; ancak gitmeye mecburdurlar.

"Her şey tamam; artık yola çıkabiliriz, efendim..."

-Gitmesek olmaz mı?

Bu, Eleni'nin beklediği soruydu. İçini titreyiş kapladı. Basit görünen soru omuzlarına ağır bir yük bırakıyordu. Yüreğine hem ümit, hem endişe hissettiren bir terkip tesiri yerleşmişti." (Karakoyunlu 2012: 119)

Romanda akla gelen isimlerden biri de mübadil olarak doğup büyüdüğü toprakları terk etmek istemeyen Şarköylü Zoi'dir. Bunun için jandarmalardan saklanır. Yüzbaşı İhsan, Şarköy'de kalabilmesi için kendisiyle evlenmesini teklif eder; ancak Zoi bunu devleti aldatmak olarak görür ve "Bana hoyrat davranan tek kişi olmadı bu ülkede. Beş yaşında kimsesiz kaldım. Ve sizler bana kol kanat gerdiniz. Devleti aldatmam. Kendimi de..." (Karakoyunlu 2012: 373) diyerek bu teklifi kabul etmez. Daha sonra Nesibe Nusret, Zoi'nin kendisiyle İstanbul'a gelmesini ister o da kendisi için kimseden mahcup olacağı bir şey istememesi kaydıyla bu teklifi kabul eder.

Doğup büyüdüğü vatandan ayrılmak köklerinden kopmak demektir. *Mor Kaftanlı Selanik* romanında köklerinden kopma/kopamama meselesi de işlenmiştir. Romanda köklerinden/vatanlarından kopmak istemeyen insanların yaşadıkları ıstırap ortaya konulur.

Mor Kaftanlı Selanik romanında köklerinden kopamayan insanların birçok örneği vardır. Bunlardan ilki belki de en önemlisi Markos'tur. Bekir Yüzbaşı Nesibe Nusret'in evinden ayrıldıktan sonra Markos'un evinde misafir olmak için onun yanına gider; ancak evde kimseyi bulamaz. Bunun üzerine Markos'u bahçede aramaya başlar. Markos'un cesedini bir ağaçta asılmış halde bulur. Markos intihar etmeden önce kendi mezarını da kazmış mezar taşını da mezarın yanına koymuştur. Köklerinden/vatanından koparılmaktan ve doğduğu topraklardan gitmektense intihar ederek ölmeyi tercih eden Markos'un mezar taşında ise "Burada Şarköylü Markos yatıyor. Yüzyıldan daha çok bu toprakları Markos'un ailesi işledi. Ekti, biçti... Markos burada doğdu, burada öldü... Hayatı gerçek minnettarlık içinde geçti. Nankörlükle karşılaştı..." (Karakoyunlu 2012: 239) yazmaktadır. "Markos ne eski oyunbaz günlerine dönmüş, kendini saklamış, ne de kimsenin farkına varmadığı bir kuytulukta kahkahalı bir keyif çatısına sığınmıştı. Kendisini korkusuzluğun uzağında Şarköylü hemşerilerine emanet etmişti." (Karakoyunlu 2012: 239)

Romanda Markos gibi köklerinden/vatanından kopamayan ve türlü yollara başvuran başka kişiler de vardır. Bunlardan ikisi Barba ve Eva çiftidir. Barba ve Eva çifti mübadil olarak Şarköy'ü terk etmemek için isimlerini

değiştirirler. Barba Bahri, Eva Havva ismini alır ve bu ikili Yunanistan'dan gelen mübadillermiş gibi kendi memleketleri Şarköy'e yerleştirilirler.

Mor Kaftanlı Selanik romanındaki mübadillerin hepsi yaşadıkları toprakları asla gönüllü olarak terk etmek istemezler; ancak devrin şartlarına razı gelmek zorundadırlar. Çünkü göç etmeye zorlandıkları topraklar onların vatanlarıdır. Hatta vatanlarından ayrıldıktan sonra bile geldikleri yerin anısını yaşatabilmek amacıyla köyelerine ve çocuklarına oraları çağrıştıran isimler verirler. İzmirli mübadiller köyelerine Karşiyaka, köy meydanına da Philip ismini verirken Şerife ve Vasilisi de Musa'nın oğlunun adını Musa Girit koyarlar.

"Köyün adı Kordelya olsun. Biz bu yakadan geldik; köyümüzün adı da Karşiyaka olsun..."

Herkesin içinde sevinç vardı. Giresun gemisinin getirdiği kabile tek fiire vermiş ve kalanlar, o elim olayı bir vefa ve hürmet hatırası olarak içlerinde saklamışlardı. Sakızlı öne çıktı. Köyün meydanına Philip adının verilmesini önerdi." (Karakoyunlu 2012: 339)

"Adını Girit koyun... Her dine, her dile, her fikre uygun düşen itirazsız bir nimet gibi hepimiz bağrımıza basarız..." (Karakoyunlu 2012: 408)

Mübadillerin vatanlarına geldikleri topraklara karşı katıksız koyu bir sevgileri vardır. Bu sevgi yeni vatanları ne kadar güzel olursa olsun onları eski vatanlarını özlemekten alıkoymaz. Mübadillerin yaşadığı bitmeyecek bir gurbetliktir. Hasan Hoca'nın Halil'i teskin etmek için söylediği sözler de mübadillerin vatan algısını görmek bakımından dikkate değerdir:

"İnsanın anayurdu doğduğu, büyüdüğü yerdir. Bahçesinde suladığı çiçekler, komşu eriklerini çaldığı heyecanlı sabırsızlık, hatta sıkıştığında ağaç dibine işediğin arsalar... Hepsinin vatan dediğin toprağın hayatına sinmiş değerleri vardır.

-Ürkmüyor musun?

-Buralara alışmaya bakın. Artık bizim için başka vatan yok... Havasını suyunu sevmen gerekmez. Çalış, ekmeğini çıkar; göreceksin, bu ıssız ve yabancı toprağın her yerinde, hatta her şeyinde bir hatıran olacak. İşte o zaman yeni bir anayurdun var demektir." (Karakoyunlu 2012: 319)

Vatan sevgisi ve köklerinden kopamama birçok mübadele romanında olduğu gibi *Mor Kaftanlı Selanik* romanının da ana temasıdır. Mübadiller göçmek zorunda kaldıkları vatanlarını asıl vatanları olarak görürken gitmek zorunda oldukları yerleri de yeni vatanları olarak görmektedirler. Özetle mübadiller, her insan gibi, doğup büyüdüğü, bahçesini suladığı,

eriklerini çaldığı vatan dediği toprağa karşı büyük bir sevgi beslerler. Ancak yeni topraklara da alışmak zorundadırlar.

4.2. Mübadillerde Din Algısı

Mübadillerin din algısı *Mor Kaftanlı Selanik* romanında dikkat çeken en önemli hususlardan biridir. Birçok mübadele romanında olduğu gibi bu romanda da mübadillerin dine yaklaşım tarzlarında büyük bir hoşgörü ve anlayış olduğunu görmek mümkündür.

Romanda uzun yıllar bir arada bulunmanın meydana getirdiği birlikte yaşama bilinciyle Hıristiyan ve Müslüman cemaatlerin birbirlerinin dinleri hakkında hem bilgi sahibi oldukları hem de inançlarına saygılı hale geldikleri vurgulanır. Onlar evlilik törenlerinde gerek kilisede gerekse imam nikâhının kıyılması sırasında camide birlikte bulunurlar. Müslümanlar, Hıristiyanların Pazar ayinlerine Hıristiyanlar da Müslümanların namaz kılmasına saygı duyar. Hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar birbirlerinin kutsal günlerinde komşularına gerekli ziyaretlerde bulunur. Sadece sevinçli günleri değil acı günleri de birlikte paylaşırlar. Cenaze törenlerinde Müslüman halk ile Hıristiyan halk ayırım yapmadan bir arada bulunurlar.

Mor Kaftanlı Selanik romanının hemen başında İzmirli Seher Hanım ve komşusu Madam Fotini arasındaki dinî hoşgörü romanın ilerleyen kısımlarında da kendisini hissettirir. Madam Fotini bir Hıristiyan olmasına karşın yıllar boyunca kulakları iyi işitmediği için ezan sesini duyamayan komşusu Seher Hanım'a vakit namazlarını hatırlatmıştır.

“Madam Fotini, Seher Hanım'ın anlattıklarını yine gülerek dinledi. Komşusunun ağır işten kulaklarının yarattığı mazerete sığınıp çoğu kere ezanı bilerek kaçırdığına inanıyordu. Her seferinde kar kış demez, evinden çıkıp komşusunun camını tıklatarak namaz vaktini hatırlatırdı.” (Karakoyunlu 2012: 24)

İslamiyet hakkında da bilgi sahibi olan Madam Fotini komşusunun dinî vecibelerini layıkıyla yerine getirmesi için özen gösterir ve ona bu konuda yardımcı olur. Bu yaklaşım asırlardır bir arada bulunmanın ürünüdür.

Romanda bir muallim olan Hasan Hoca ile Sokratis arasında da yine benzer bir durum söz konusudur. Hasan Hoca ile uzun yıllar küs olan Sokratis mübadele haberini görünce eski dostuyla tekrar barışır ve kendisi bir Hıristiyan Rum olmasına rağmen ondan kendisine *Kur'an-ı Kerim*'i hediye etmesini ister. Sokratis, *Kur'an-ı Kerim*'i hediye aldığı için köyün eşkıyalarından Yorgo tarafından hırpalanır ve dövülür. Buna karşın o, yine bildiği yoldan şaşmaz.

“-Gittiğin yerde kolay bulursun Muallim! Duvardakini bana bırak...”

-Hepsi aynı değil mi?

Sokrat sinirlendi:

-Vermeyeceksen vermeyeceğim de, kırk dereden su getirme...

Hasan başını salladı:

-Olur! Ama benim bildiğim kırk kere okudun. Bir şey öğrenebildin mi bari?

Sokrat tepesi attığında sözünü esirgemezdi. Kim bilir kaç yıldır kafasında biçimlendirdiği hükmünü şimdi, ilk gün hissettiği heyecanla söyledi:

-Bütün silsilesine rağmen dinler, hala merak ve korkuyu birlikte telkin ediyorlar... İster Musa, ister İsa, istersen Muhammed de; cehennemi tamamen boşaltacak bir din bulmamız mümkün değil..." (Karakoyunlu 2012: 144)

Sokratis ve Hasan Hoca arasında yaşananlar sadece bununla sınırlı kalmaz. Yorgo ve adamları Hasan Hoca ve kafilesini yağmurun altında sokakta kalmaya zorlayınca Sokratis elinde tüfeğiyle çıkıp gelir ve Türk mübadil kafilesini yağmur durana kadar kilisede misafir eder. Bu süre zarfında da Hasan Hoca kilisede bir köşeye geçerek İncil okur.

"Kilisenin en ücra köşesine yürüdü. Hasan kilise sıralarına yerleştirilmiş İncil'lerden birisini açmış okuyordu." (Karakoyunlu 2012: 285)

Romandaki dinî inanışlara saygı bunlarla da bitmez. Sokratis arkadaşlarına sabah ezanını bekleyip gitmelerini söyler; ancak Hasan Hoca ve kafilesi trene yetişebilmek için ezanı beklemeden yola koyulurlar. Bunun üzerine Sokratis arkadaşlarına son bir iyilik yapar ve sabah ezanını kendisi okur:

"O beyaz nokta gökyüzünün ilk ışığıydı. Bir ruh dünyasının musikiğine dönüştü. Kafile Kavala yoluna ulaştığında sabah ezanı duyuldu. Kağnılar durdu. Nefesler tutulmuştu. Herkes şaşırды. Köyde tek Müslüman kalmamıştı. Hasan Hoca güldü. Selanik Muallim Mektebi'nde musiki dersleri sırasında Sokratis'e hicaz makamını öğrettiği günü hatırladı. Sokratis kırk yıl geride kalmış bir musiki dersinin temrinlerine bir ilahi idrakle veda ediyordu." (Karakoyunlu 2012: 298)

Romanda mübadillerin birbirlerinin dinine bu kadar hoş görülmesi yazarın arzuladığı bir tabloyu görmek istemesinden de kaynaklanıyor olabilir. Müslüman ve Hıristiyanların uzun yıllar camiler ve kiliseler bir arada huzur ve mutluluk içinde yaşadıkları düşünülürse bu durum o dönemler için güzel bir tabloya duyulan özlem olmaktan ziyade bir realitenin yansıtılmasından ibarettir. Romandaki bir başka hoşgörü tablosu da Yorgo ve adamlarının Drama'daki caminin kapısını tahtayla ve minarenin girişini zincirle kapattıklarında Yannis'in yaptığı yardımdır. Yannis tahtaları söker, zinciri de balyozla kırar ve Hasan'dan bir an önce ezanı geciktirmeden okumasını ister:

“Birlikte cami avlusuna girdiler. Yannis doğru minareye yöneldi. Zincirleri kontrol etti. Ucuna takılan kilit öyle korku verecek türden değildi. Balyozun sapını geçirip zinciri gerdi. Araya bir demir çubuk yerleştirdi ve olanca hızıyla vurarak kilidi kırdı. Sonra zinciri çekip minare kapısını ardına kadar açtı:

-Buyur Hocam! Söyle, müezzin çıksın yukarıya...

-Müezzin ortada yok!

Yannis cami kapısını açmak için avluya yönelirken durdu. Hoca'ya döndü. Gözlerindeki çocuk sevinci hâlâ tazeydi ve cesaretle gülüyordu:

-Hasan be, çocukken sesi en yanık olanımız sendin, Haydi, çık yukarı, ezanı geciktirme...” (Karakoyunlu 2012: 203)

Romanın hemen her satırına sindirilmiş olan inançlara saygıyı Nezaret-hane Bekçisi Şuayip Efendi ve Dora'nın evlenmeye karar verdikleri sırada da görmek mümkündür. Dora onunla evlenip İstanbul'da kalmak için dinini değiştirmeye razı olur; ancak Şuayip Efendi ona “Benim senin dininle, inancınla derdim yok, işim yok, neden değiştiresin ki?” (Karakoyunlu 2012: 257) diyerek buna gerek olmadığını belirtir.

Uzun yıllar bir arada yaşamış olmanın verdiği alışkanlıklar Rumlar ve Türkler arasında dinî hoşgörüyü artırdığı gibi birbirlerinin kutsallarına duydukları saygıyı da geliştirmiştir. Rumlar, Kur'an-ı Kerim'e Türkler de İncil'e karşı saygılı davranmışlardır. Yerleştiği evin sahibi, unuttuğu Kur'an-ı Kerim'i almaya geldiğinde Eleni ona, “Kırk yıl ezan dinledim, mevlit dinledim, Kur'an dinledim... Bırak bizde kalsın. Baş üstünde misafir gibi ağırlarız onu.” (Karakoyunlu 2012: 300) der ve İzmir'deki evinin anahtarını o kadına verir.

Mor Kaftanlı Selanik romanı mübadillerin birbirlerinin dinlerine karşı anlayışlı, hoşgörülü ve saygılı olduğu tezi üzerine bina edilmiştir. Mübadillerin farklı inançların yaşandığı yerleşim yerlerinden gelmesinin bu durumun oluşmasında büyük etkisi olduğu söylenebilir. Mübadiller bu hoşgörüyü gittikleri yerlerde de devam ettirmişlerdir. Romanda mübadiller arasında yukarıda bahsedildiği gibi dinî hoşgörüyü sahip olmayan kişilere neredeyse hiç yer verilmez. Bu, hiç olmadığı anlamına gelmez; ancak bu, yazarın ve dolayısıyla Türklerin bakış açısını yansıtmaması bakımından önemlidir. Yoksa mübadiller arasında olmasa da diğer dinlere tahammül edemeyen kötü niyetli insanları bu romanda ve bu konuyu esas alan romanlarda, sayıları çok olmamakla birlikte, görmek mümkündür. Özetle romanda mübadillerin karşı dine derin bir saygı ve hoşgörü beslediği gösterilmek istenmiştir.

4.3. Mübadillerde Dil ve Eğitim Sorunu

Mübadele romanlarında sıklıkla işlenen meselelerden biri de dil ve eğitim sorunudur. Yunanistan'dan gelen Türk mübadiller Rumca'yı Türkçeden daha iyi konuştuğu Türkiye'den giden Rumlar da Türkçeyi Rumcadan daha iyi konuştuğu için gittikleri yerdeki halk tarafından yadırganırlar. Dil ile ilgili bu sorun mübadillerin eğitim hayatına da yansır. Mübadil çocukları gittikleri yerdeki okullarda dışlanır ve hor görülürler. Bu durumun yansımalarını *Mor Kaftanlı Selanik* romanında da görmek mümkündür.

Mor Kaftanlı Selanik romanında Samsun'a göçmek zorunda kalan Halil'in annesiyle ilgili söyledikleri mübadillerin dil konusunda yaşadıkları sıkıntıları en iyi biçimde örnekler:

"Halil'in zihnindeyse iki yılan çöreklenmişti. Birincisi Sofia'nın hasreti, ikincisi annesinin sorunuydu. Annesi şöyle etraflıca konuşabilecek kadar Türkçe bilmiyordu. Gidecekleri yerde nasıl anlaşılacaktı? Dilini bilmedikleri bir kentin içinde ayakta kalmaya nasıl dayanacaklar, nasıl çalışacaklardı?" (Karakoyunlu 2012: 319)

Romanda değinilen sıkıntılardan biri de mübadillerin eğitimi meselesidir. Yerli halk ve onların çocukları İzmir'den Girit'e göçen mübadilleri ve çocuklarını dışlarlar; onların eğitim almasını engellemeye çalışırlar. Eleni'nin evlatlığı Parios'un ve diğer mübadil çocukların başına gelenler eğitim hayatında yaşanan güçlüğü gözler önüne sermesi bakımından dikkat çekicidir:

"Eleni 'Mübadiller' tabelasının önüne gelmiş olanları selamladı. Parios'u öptü ve sırasına yerleştirdi. Köyün kabadayı öğrencileri mübadillerin gözlerini ilk günden korkutmayı düşünmüşler ve adım adım her hareketi planlamışlardı. Önce mübadil çocukları okulun normal öğrencileriymiş gibi sıraya dizilecek, daha sonra hepsi sert itiş kakışlarla en gerilere atılacaktı. Kabadayı çocuklar kendi aralarında varılan anlaşmayı aktarıyorlardı. Güya konu okul müdürüne açılmış ve ses çıkarmayacağını sözü alınmıştı. Anlaşılan öğretmenler de ağızlarını açmayacaklardı." (Karakoyunlu 2012: 407)

Mübadillere karşı kötü davranan yerli halkın çocukları bu planı düşünmekle kalmaz, hayata da geçirirler. Parios'un başına gelenler ise mübadil çocuklara yerli halkın ne kadar dışlayıcı davrandığını gözler önüne serer. Kabadayı çocuklara karşı diklenen Parios'u sindirmek için koltuk altlarından organla bağlayıp, okulun bayrak direğine asarlar. Sonra da karşısına geçip kahkahalar atarlar. Çocukların ebeveynleri de bu eğlenceye (!) iştirak ederler:

"Köy meydanında feryatlar yükseliyordu. Okulun kabadayı öğrencileri tasarladıkları gibi mübadil çocukların gözlerini korkutmak için

hepsini en arka sıraya itmiş ve tek ayak üzerinde beklemeye mecbur bırakmışlardı. Aralarında tek diklenen Parios'tu. Bu cesur çocuğu sindirmek için koltuk altlarından urganla bağlamışlar, okulun bayrak direğine asmışlardı. Parios'un çırpınışları karşısında kahkahayı basıyorlardı. Bazılarının anne ve babaları da aynı şenlik içinde eğlenmekteydi." (Karakoyunlu 2012: 408)

Mübadillerin yerli halk tarafından dışlanıp temel haklarından mahrum bırakılması ve bir yabancı olarak algılanması yukarıda nüfus mübadelesinin tarihçesinde de bahsedildiği üzere tarihî kayıtlarla sabittir. Gerek Yunanistan'da gerekse Türkiye'de mübadiller yerli halk tarafından belli bir süre kabullenil(e)memiştir. Bu durum sosyologlar ve tarihçiler tarafından da belgelerle ortaya konulmuştur. *Mor Kaftanlı Selanik* romanı da bu gerçeklerden yola çıkarak kurgulanmıştır. Parios'un ve diğer mübadil çocukların başına gelenler mübadillerin yerli halk tarafından "öteki" olarak görüldüğünün en büyük izahıdır. Bu durum mübadil çocuklarının eğitim hayatını olumsuz olarak etkilemiştir. Hem dil konusundaki yetersizlikleri hem de gittikleri yerde yaşadıkları uyum sorunu mübadiller için ciddi eğitim sorunlarının oluşmasına sebebiyet vermiştir.

4.4 Türk ve Rumlar Arasında Evlilik

Mor Kaftanlı Selanik romanında işlenen meselelerden biri de Türk ve Rumlar arasında vuku bulan evliliklerdir. Özellikle Türk gençleri Rum kızları ile uzun yıllar bir arada yaşamının getirdiği bir sonuç olarak evlenmişlerdir. Bu durum, mübadele romanları göz önünde bulundurulduğunda, halk tarafından pek yadırganmamıştır. Türkler ve Rumlar arasındaki iyi ilişkiler evlilik müessesesi ile daha fazla perçinlenmiştir. *Mor Kaftanlı Selanik* romanında da Türkler ve Rumlar arasında cereyan eden birden fazla evlilik görmek mümkündür. Bu romanda hem Rum kızlarının Türk erkekleriyle hem de Türk kızlarının Rum erkekleri ile evlendiği vurgulanmaya çalışılmıştır.

Mor Kaftanlı Selanik romanında Türk genci Musa ile Rum kız Üzümkız (Penelope) arasında cereyan eden evliliğe yer verilir. Üzümkız, oğlu Musa Giri'i doğururken hayatını kaybeder ve Müslüman mezarlığına gömülür.

Romandaki bir diğer Türk-Rum evliliği de Şerife ile Üzümkız'ın kardeşi Vasilisi'nin evliliğidir. Evlenen Şerife ve Vasilisi mübadelenin birinci yılında Midilli'ye göçerler. Musa orada Midilli Balıkçılar Kooperatifi'nin reisi olur. Şerife ikinci doğumunu yaparken ölür. Cenazesini bir gece yarısı Ayvalık'a götürürler. Kimsenin bilmediği bir zeytinliğin batusına gömerler (Karakoyunlu 2012: 413).

Türkler ve Rumlar arasında yapılan bir diğer evlilik de Sofia ve Halil'in evliliğidir. Yorgo, Sofia ve Halil'in evlenmesine mani olmak ister; ancak

Sofia önce Halil'in annesinden gelini olmasına izin vermesini ister; sonra da mübadil kafilesi ile birlikte kaçarak Halil'in yanına gelir. Halil'e kendi rızasıyla Müslüman olmak ve adını değiştirmek istediğini söyler. Müslüman olup Safiye ismini alan Sofia daha sonra Halil ile evlenerek Türkiye'ye gider. Romanda Sofia'nın Müslüman olarak Safiye olma süreci ve Halil'le nikâhlanma isteği yine onun dilinden okura aktarılır:

"Hocam! Burası benim yeni vatanım. Bu toprağa kirle adım atamam. Karar verdik. Kayda girmeden önce Halil nikâh kıyacak.

Karşıdaki mescidi gösterdi:

-Fazla vaktini almaz, imam söyle, bilsin ki, adımı ve dinimi değiştirmeye kimse zorlamıyor" (Karakoyunlu 2012: 366)

Yılmaz Karakoyunlu, muhtemelen, Türklerle Rumların bir arada mutlu ve birbirine çeşitli bağlarla bağlanmış bir şekilde yaşadıklarını vurgulamak amacıyla romanında Türk-Rum evliliklerine fazla yer verdiği gözlerden kaçmamaktadır. Mübadele sırasında Anadolu'da kalmak amacıyla Rum kızların Türk erkekleriyle evliliklerinin arttığı tarihî kayıtlarla sabittir. Bu evliliklerden biri de Nezarethane Bekçisi Şuayip Efendi ile Dora'nın evliliğidir. Bir hayat kadınının aynı işi yapan kızı olan Dora nezarethanede tanıştığı Şuayip Efendi ile nikâhlanır:

"Sesin geldiği yöne döndü. Nezarethane bekçisi Dora'yı getiriyordu. Saygıyla eğilip Komiserin elini öptüler. Dora o göz alıcı elbiselerinden kurtulmuş, fakir bir semt gelinini andıran tertipli bir pazen elbise giymişti. Üzerinde bütün düğmeleri iliklenmiş haki bir yelek vardı ve başı bağlanmıştı. (...)

Nezarethane bekçisi sevinçliydi. Komisere döndü: Sevinç ve mahcubiyet iç içeydi:

-Komiserim! Biz nikâhlandık..." (Karakoyunlu 2012: 246)

Mübadillerin evliliğinde dikkat çeken bir husus da evlenen çiftlerin birbirlerine karşı hoşgörülülük ve birbirlerinin inançlarına saygılı davranmalarıdır. Evlenmek için din değiştirmeyi teklif eden Dora'ya "*Benim senin dininle, inancınla derdim yok, işim yok.*" (Karakoyunlu 2012: 257) diyen Şuayip Efendi'nin tavrı aslında Türklerin bakış açısını da yansıtmaktadır.

Mor Kaftanlı Selanik romanı Türkler ve Rumlar arasında cereyan eden evlilikleri yansıtarak devrine ışık tutmayı ve bu evlilikler vasıtasıyla iki millet arasındaki kaynaşmayı ortaya koymayı amaçlamış olmalıdır.

4.5. Türk-Rum Komşuluk İlişkileri

Türkler ve Rumlar uzun süre birlikte yaşadıkları için aralarındaki komşuluk ilişkileri de bir hayli gelişmiştir. Birbirlerine her daim güvenen Türkler ve Rumlar arasındaki ilişkiler, savaşlar neticesinde yer yer bozulsada

mübadele romanlarına bu durumun fazla yansıtılmadığını söylemek mümkündür. *Mor Kaftanlı Selanik* romanında da bu bakış açısının değişmediği rahatlıkla söylenebilir. Romanda İzmir, Edirne, Kavala ve Girit'te Türkler ile Rumların yakın komşuluk ilişkileri içerisinde oldukları ifade edilmeye çalışılmıştır.

Türkler ve Rumlar asırlarca birlikte yaşamış, birbirleriyle komşuluk ilişkisinde bulunmuşlardır. Bu durumun yansımaları, nüfus mübadelesini konu alan diğer romanlarda olduğu gibi, *Mor Kaftanlı Selanik*'te de görülmektedir. Romanda Madam Fotini ve Seher Hanım'ın aralarındaki komşuluk ilişkisi bu bakımdan dikkat çekicidir. Madam Fotini ve Seher Hanım yıllarca bir arada yaşamının getirdiği yakınlaşmayla birbirlerinin dinine karşı saygılı olmanın ötesine geçmişlerdir. Aslında bu durum hoşgörü veya saygı kavramıyla ifade edilemez. Yıllarca bir arada yaşamak, komşu olmak aradaki farkı neredeyse görülmez hale getirmiştir.

İzmir'in tanınmış esnaflarından olan Philip ve eşi Eleni mübadil olarak gidecekleri gün tüm komşuları onları yolcu etmek için adeta seferber olur:

"Emine'yle Madam Fotini gelmişti. Madam Fotini avuçlarına yerleştirdiği erişteli tavuk çorbasını uzattı.

Seher gönderdi. Senin için pişirmiş. Soğutmadan içsin dedi." (Karakoyunlu 2012: 122)

Seher'in Rum komşularını düşünmesi ve onların sağlığı için endişelenmesi ve Emine'nin Eleni'den kalmasını istemesi Türkler ve Rumlar arasındaki komşuluk ilişkilerinin ne kadar ileri boyutta olduğunu gösterir.

"Gitme! Kal burada Eleni... Kırk yıllık komşuyuz... Birlikte büyüdük... Bakarız birbirimize.

Emine'nin sesi ağlamaklıydı:

-Bakarız ya birbirimize..." (Karakoyunlu 2012: 123-124)

Komşusu Eleni'nin evini emanet alan Emine, kocasının kendisine taktığı Reşat altınlarını, Eleni ve eşi limana doğru giderken yolda sıkıntı çekmesinler diye onlara verir. Romanda Resmo ve Şarköy'de de benzer komşuluk ilişkilerinin varlığından bahsedilir. Mekân değişmekte ama komşuluk ilişkileri aynı kalmaktadır. Örneğin Şarköy'de yaşayan Nesibe Nusret Hanım'ın en yakın komşusu bir Rum olan Zoi'dir. Yıllarca birbirine komşuluk yapmış ikiliyi mübadele dahi ayıramaz. Nesibe Nusret Hanım halasından kalan mirası ve nüfuzu kullanarak Zoi'nin Türkiye'de kalması konusunda ricacı olacağını söyler ve onu kendisiyle birlikte İstanbul'a gelmeye ikna eder.

Mor Kaftanlı Selanik romanı Türk ve Rumların iyi komşuluk ilişkilerine sahip olduğu tezi üzerine bina edilmiş; kötü örnekler yansıtılmamaya gayret sarf edilmiştir. Türkler ve Rumlar arasında kötü komşuluk ilişkilerine sahip olanlar göz ardı edilmiştir. Mübadele romanlarının belki de en önemli

özelliği farklı milletlere mensup ve farklı dine inanan insanların birlikte yaşama bilincine dikkat çekmeleridir.

4.6. Mübadele Sırasında Yaşanan Sıkıntılar

Mübadele sürecinin en çetrefilli kısmı mübadillerin göç sırasında yaşadıkları sıkıntılardır. Bu yolculuklarda mübadiller zorlu koşullarla karşı karşıya kalmışlardır. Bazıları yolculuk sırasında hastalanmış; bazıları ise bu yolculuğu tamamlayamamışlardır. Açlık, susuzluk ve türlü tehlikelerle sınanan mübadillerin yaşadıkları da romanlara konu edilmiştir. Mübadele romanları mübadele sürecinde yaşanan hadiseleri anlattıkları için doğal olarak bu göç sırasında yaşanan zorlukları ve sıkıntıları da özellikle vurgulamaktadır. Mübadele romanlarının hemen hepsinde olduğu gibi *Mor Kaptanlı Selanik*'te de göç sırasında yaşanan olumsuzlukları görmek mümkündür.

Romanda göç kabilelerinin başına gelen sıkıntılar dikkat çekicidir. Bunlardan birincisi Giresun Gemisi ile yolculuk yapan İzmirli mübadillerin gemide yaşadıklarıdır. Bu mübadiller, özellikle rotalarının Selanik'ten Girit'e çevrilmesi sonucu büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Gemide yeterli su olmadığı gibi tuvalet ihtiyacının giderilmesi bile güç bir hâl almıştır. Geminin taşıyabileceği kapasiteden fazla yolcu alınması yolcuların açıkta seyahat etmelerine neden olmuştur. Bu durum mübadillerin yağmurda ve soğukta geminin güvertesinde açıkta kalmasına neden olmuştur. Geceleri ışık bulmak dahi sıkıntı hâline gelmiştir. Eleni'nin kocası Philip zorlu yolculuğa daha fazla dayanamamış ve ölmüştür.

"Philip olduğu yerde büzülüp kalmıştı. Eleni elini başının arkasına koyup içmesini kolaylaştırmak istedi ve bir çılgınlıkla geri döndü:

-Buz gibi..." (Karakoyunlu 2012: 185)

Philip öldükten sonra Eleni eşinin cesedinin denize atılmasını ister ve öyle de yapılır. İzmirli göç kafilesinin çilesi burada da bitmez. Bu sefer ilk gelen göç kafilesi karantina sürecine tabi tutulur. Bu süreçte Parios isimli küçük çocuk ailesini kaybeder. O çocuğa Eleni ve Anastas sahip çıkar. İnsanlar günlerce yerleştirilecekleri yerleri bekler ve hepsi karantina odalarında tüm elbiselerini çıkararak ilaçlanır ve tazyikli suyla yıkanılırlar. Daha sonra göç kafilesinin gidecekleri yere sevkıyatı başlar. Bu sevkıyat da kağnularla gerçekleştirilir. Mübadillerin çilesi gittikleri yerde de bitmez bu sefer de orada onlara tahsis edilecek evlere göz koyan insanların zulmüyle karşılaşırlar. Hatta bu durum yüksek mercilerin kulağına kadar gider ve Türk hükûmeti Yunan hükûmetine mübadillerin sevkinde yaşanan aksaklıklar nedeniyle uyarı gönderir.

"Paşa kesin kararını tebliğ ediyordu:

İzmir mübadillerinin başına gelenleri mazur gösterecek hiçbir izahatı kabul etmem. Venizelos'un Gazi Hazretleri'ne güvenmesi de beni ikna etmez. Hemen Ekselansları'na haber veriniz. Görüşlerini başından beri abes buluyordum. Buradan gidenlerin Ortodoks olmaları Resmo'daki bu cinayeti mazur göstermez. Onlar cumhuriyetimizin vatandaşlarıydı." (Karakoyunlu 2012: 289)

İzmir'den giden mübadillerin yolculuk sırasında çektikleri sıkıntıların benzerini Yunanistan'dan gelen Türkler de yaşarlar. Hasan Hoca ve kafilesi Drama'da Türk mübadillerin sevk ve idaresi için kurulan Yunan müfrezesi tarafından sürekli olarak itilip kakılır tartaklanır. Ağır olan yolculuk şartları Yorgo ve onun müfrezesinin yakışıksız davranışlarıyla daha çekilmez hale gelir.

"Yağmur şiddetlenmeye başladı. Evlerinin saçak altlarına bile sığınmalarının yasak olduğunu bağırarak tüfekliler meydana inmiş, mübadil kafilesini sert darbelerle engellemeye başlamışlardı." (Karakoyunlu 2012: 284)

Yorgo ve ekibinin zulmü bunlarla da sınırlı kalmaz. Türk mübadil kafilesinin tren istasyonuna ulaşamayıp sefil olması için Yorgo ve adamları Türk kafilesinin kağınlarının üzerine kayalar yollayarak onların yollarını keser. Türk mübadiller bu durumdan da daha önce olduğu gibi iyi niyetli Rumların kendilerine yolda lazım olur diye verdikleri aletlerin yardımıyla kurtulurlar.

Mübadillerin yolculuk sırasında karşılaştığı en sıkıntılı durumlardan biri de ölümlerdir. Hasan Hoca ve kafilesinde yolculuk yapan bir kadının ikiz bebeklerinden birisi yolculuk sırasında ölür.

"Annenin iki damla yaşı, bin zezem kuyusundan daha bol suyla yıkar evladını.

Yaşlı kadınların tecrübesi hızla birbirini tamamlamış ve defin işleminin bütün gereği yerine getirilmişti. Küçük bedeni tülbende sardılar. Jandarma çavuşu iki ere küçük bir mezar kazdırmıştı. Kafile erkekleri küçük yavrunun cenaze namazına durdular." (Karakoyunlu 2012: 327).

Okur, Yılmaz Karakoyunlu'nun romanında, gerçekleştirildiği dönemde insanların yaşantılarında büyük tesirlere yol açan mübadele sürecinde neler yaşandığını bir bakıma öğrenme imkânı bulmaktadır. Mübadiller gerek göç sırasında gerek göç sonrasında önemli problemlerle karşılaşmışlardır. Tüm bunlara rağmen mübadele sürecinin devrin sınırlı kaynakları içerisinde nasıl yönetildiği de romanda yansıtılmaya çalışılmıştır.

Sonuç

İnsanların var olduğu ilk andan itibaren süregelen göç macerası ilahî kaynaklar referans alındığında bu dünyaya gelmeden hemen önce başlamaktadır. Bu göç macerası zamanla farklı hüviyetlere ve isimlere bürünerek çeşitlense de temelde hep aynı kalmıştır. Umut, yeni bir başlangıç, daha iyi koşullar; ayrılık, gurbet, hüznün, acı ve kederi de beraberinde getiren göç olgusu eksi ve artılarıyla geçmişte var olduğu gibi gelecekte de var olarak insanların yaşantısına yön veren en önemli etkenlerden biri olacaktır.

Göç, çok önemli ve üzerinde dikkatle durulması gereken bir hadisedir. Bununla birlikte göç hadisesinin gelişen medeniyet algısı doğrultusunda farklı türlerinin de detaylı bir biçimde ayrı ayrı incelenmesi ve edebî eserlere konu edilmesi gerekmektedir. Bu vazife de sanat ve sosyal bilimlerle uğraşan hemen hemen her sanatkârın ve bilim insanının sorumluluk sahasına girmektedir.

Göç türleri denildiğinde akla gelen türlerden biri, belki de en dramatik olanı, sadece maruz kalanları değil aynı zamanda onlarca yıl sonra doğanları da etkileyen mübadeledir. Türkiye’de mübadele romanlarının geç dönemde artmış olmasının bir sebebi de bu konuyu bilhassa Türkiye’ye gelen mübadillerin torunlarının işlemiş olmasıdır. Özellikle mübadillerin ikinci ve üçüncü kuşak torunları, yazdıkları romanlar vasıtasıyla yaşananları okurlara ulaştırmışlardır. Bu bakımdan düşünüldüğünde mübadelenin etkilerinin hayatın her alanına sınır ve zaman tanımadan ulaştığı söylenebilir. Nüfus mübadelesini konu alan romanlardaki artış Türkiye ve Yunanistan arasında cereyan eden nüfus değişiminin etkilerinin nerelere ulaştığının somut bir kanıtıdır. Bu eserler, mübadele sürecinde ve sonrasında yaşananları aydınlatmak bakımından üretilmiş önemli doğal kaynaklardır. Mübadil yaşantılarından esinlenerek oluşturulan bu romanlar, barındırdıkları otobiyografik unsurlarla sonraki nesiller için ibret vesikası olacak ve ders alınacak niteliktedir.

Otobiyografik unsurlar barındıran nüfus mübadelesini konu alan romanlardan, her ne kadar kurmaca olsalar da, sürecin nasıl işlediğini, mübadillerin, özellikle de Türklerin mübadeleye nasıl baktığını öğrenmek mümkündür. Olaylara bir mübadilin gözünden bakmak yaşanan bu tarihî olaya karşı bir empati kurmayı ve yaşanan göçün etkilerini daha iyi özümseyebilmeyi mümkün kılacaktır. Elbette roman yazarının işi okuyucuya tarih öğretmek değildir; ancak anlatılan dönemi kendi süzgecinden geçirerek bir hikâye etrafında okuyucuya yansıtmak ve belki biraz da yaşatmak görevidir.

Günümüze kadar Yunanistan’da mübadeleye tâbi olmuş Hıristiyanların geride bırakılan vatan ya da mübadillerin yeni vatanlarında yaşadıklarını anlatan pek çok roman ve hikâyenin yazıldığı bilinmektedir (Millas 2007:

333-334). Bu makalede aynı şekilde Türk insanının da başından geçen mübadeleyi konu alan *Mor Kaftanlı Selanik* romanı incelenerek bu konunun Türk romanına nasıl yansdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu örnek vasıtası ile mübadeleye giden süreçte nelerin yaşandığı, ne gibi hâllerin vuku bulduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Mübadele sırasında yaşananların bir özeti niteliğindeki *Mor Kaftanlı Selanik* romanında mübadelenin oluşum ve uygulanma safhaları yansıtılmaktadır. Romanda, kurmaca dünyanın sınırlarında kalmak kaydıyla, hem Rumların hem de Türklerin büyük sorunlar yaşadığı ifade edilmeye çalışılmakta, bu sorunların giderilmesi için devlet adamlarının çabalarının yerel yöneticilerin sorumsuzlukları sebebiyle boşa gittiği de vurgulanmaktadır. *Mor Kaftanlı Selanik* romanında zor zamanlarda insanların gerçek yüzlerinin açığa çıktığı da kısmen ifade edilmeye çalışılmaktadır. Aynı zamanda bu romanda Rumların ve Türklerin Anadolu'da aslında bir arada kardeşçe ve dostça yaşayabildikleri, fakat şartların mübadeleyi zorunlu kıldığı dikkatlere sunulmaktadır. En azından üzerinden bu kadar zaman geçmiş olmasına rağmen Türk tarafının bakış açısının bu olduğu söylenebilir. Sonuç itibarıyla *Mor Kaftanlı Selanik* romanı, nüfus mübadelesine çok yönlü bir yaklaşım getirme denemesi olması bakımından değerlidir.

Toplumsal sorunlara ve hadiselerle karşı duyarlı olmak toplumların daha ileri gitmeleri ve kendilerini geliştirmeleri için şarttır. Toplumunu etkileyen önemli olayları eserleriyle geniş kitlelere ulaştırmak ve böylece toplumun nabzını tutmak ise sanatkarların vazifelerindedir. Nüfus mübadelesi gerek Türk gerekse Rum tarafında öncesi ve sonrasıyla derin izler bırakmış; milyonlarca insanın hayatını etkilemiştir. Bu değişimle birçok problem çözümlenmekle birlikte ortaya birçok yeni problemler çıkmıştır. Mübadillerin yaşadığı bireysel sorunlara bakıldığında sürecin büyük buhranlara sebep olduğu söylenebilir. Tüm bunların yanı sıra, *Mor Kaftanlı Selanik* romanına da yansdığı üzere, devrin şartlarının bu durumu nasıl zorunlu kıldığını görmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- AKALIN vd. 2005: Şükrü Haluk AKALIN vd., *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.
- ARI 2014: Kemal ARI. *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- ARSLAN 2013: İsmail ARSLAN. *Elveda Rumeli Merhaba Rumeli*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.
- BELLİ 2006: Mihri BELLİ. *Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi, Ekonomik Açıdan Bir Bakış*, Belge Yayınları, İstanbul, 2006.

- BOZDAĞLIOĞLU 2014: Yücel BOZDAĞLIOĞLU. *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları*, TSA/YIL: 18 Özel Sayı: 3, 2014: 9-32.
- BOZDOĞAN 2008: Ahmet BOZDOĞAN. *Romanda Türkiye Dışındaki Türk Dünyası*, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2008.
- BUDAK 2010: Ömer BUDAK. "Mübadele Meselesi ve Lozan'da Çözümü", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 26, Yaz 2010: 129-142.
- ÇELİK 2007: Fatih ÇELİK. "Türkiye'de İç Göçler: 1980-2000", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22 Yıl: 2007/1: 87-109.
- ERDAL 2006: İbrahim ERDAL. *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- GOULARAS 2012: Gökçe Bayındır GOULARAS. "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması", *Alternatif Politika*, 4, Sayı. 2, Temmuz 2012: 129-146.
- GÖKAÇTI 2010: Mehmet Ali GÖKAÇTI. *Nüfus Mübadelesi Kayıp Bir Kuşağın Hikâyesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- HİRSCHON 2007: Renée HİRSCHON. "Önsöz", *Ege'yi Geçerken 1923 Türk-Yunana Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007: XVII-XXI.
- KARAKOYUNLU 2012: Yılmaz KARAKOYUNLU. *Mor Kaftanlı Selanik*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.
- KARAOSMANOĞLU 2013: Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU. *Panorama*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- KOÇAK vd. 2012: Yüksel KOÇAK ve Elvan TERZİ. "Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, Sayı: 3, 2012: 163-184.
- MACKRIDGE 2007: Peter MACKRIDGE. "Yunan Romanında Küçük Asya Mit'i", *Ege'yi Geçerken 1923 Türk-Yunana Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007: 347-364.
- MİLLAS 2005: Herkül MİLLAS. "Türk ve Yunan Edebiyatında Mübadele-Benzerlikler ve Farklar", *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- MİLLAS 2007: Herkül MİLLAS. "Türk Edebiyatında Nüfus Mübadelesi Metinlerin Arasındaki Fısıltı", *Ege'yi Geçerken 1923 Türk-Yunana Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007: 329.
- NECATİGİL 2007: Behçet NECATİGİL. *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÖZER 2004: İnan ÖZER. *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2004.
- TAN 2013: Canan TAN. *Hasret*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

TOSUN 2014: Ramazan TOSUN. *Türk-Yunan İlişkileri ve Türk-Rum Nüfus Mübadelesi*, Palet Yayınları, Konya, 2014.

YALÇIN 2004: Cemal YALÇIN. *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

YALÇIN 2010: Murat YALÇIN (Editör). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.